

Αναστοχαστικότητα, Διακινδύνευση, Ταυτότητα: Για την Κοινωνιολογία της Νεωτερικότητας του Άντονυ Γκίντενς

ΗΡΑΚΛΗΣ ΜΑΥΡΙΔΗΣ

1. Εισαγωγικά σχόλια

Ο Άντονυ Γκίντενς (Anthony Giddens) είναι ένας από τους σημαντικότερους κοινωνιολόγους και θεωρητικούς της μεταπολεμικής περιόδου ο οποίος έχει αφήσει τη σφραγίδα του στην εξέλιξη της σύγχρονης κοινωνικής θεωρίας. Είναι ένας στοχαστής που δεν δίστασε να αναμετρηθεί με τα σημαντικότερα προβλήματα της κοινωνικής θεωρίας αλλά και με τους κλασικούς και σύγχρονους θεωρητικούς, όπως ο Βέμπερ, ο Μαρξ και ο Ντυρκέμ.¹ Το έργο του αποτελεί μια προσπάθεια «μεγάλης σύνθεσης» διαφόρων σύγχρονων τάσεων και προβληματισμών στην κοινωνική θεωρία και μια προσπάθεια συγκρότησης μιας οντολογίας του κοινωνικού κόσμου. Ανάμεσα στις σημαντικότερες θεωρητικές του συνεισφορές θα πρέπει αναφέρουμε τη θεωρία της δομοποίησης (structuration theory) για την οποία έγινε ευρύτερα γνωστός και με την οποία προσπαθεί να αντιμετωπίσει το βασικότερο ίσως πρόβλημα της κοινωνικής θεωρίας από τις απαρχές της που είναι η σχέση κοινωνικής δομής και δράσης. Εν συντομία, ο Γκίντενς προσπαθεί να διασώσει την έννοια της κοινωνίας ως αυθύπαρκτης ολότητας και έτσι μιλάει για κοινωνικές δομές και κοινωνικά συστήματα αλλά τονίζει παράλληλα ότι η κοινωνία αναπαράγεται μέσα από και μέσω της δράσης –πιο σωστά των πρακτικών– των υποκειμένων. Το κοινωνικό σύστημα δεν διαθέτει ιδιότητες που λειτουργούν ανεξάρτητα από τη δράση των υποκειμένων αλλά και η ανθρώπινη δράση δεν καθορίζεται απολύτως από την κοινωνική δομή. Ο Γκίντενς προτείνει τη δυαδικότητα της δομής, δηλαδή τον διττό χαρακτήρα της στο βαθμό που η δομή δεν αποτελεί μόνο περιορισμό της δράσης αλλά και ανοί-

1. Για τα σημαντικότερα έργα του βλ. βιβλιογραφία στο τέλος του κειμένου.

γει στα υποκείμενα δυνατότητες σχέσεων και επικοινωνίας. Στο θεωρητικό του σχήμα προσπαθεί να μη δώσει προτεραιότητα στο ένα ή στο άλλο, δηλαδή στη δομή ή τη δράση στο βαθμό που αποτελούν και τα δύο πλευρές των ίδιων διαδικασιών (δηλαδή της δομοποίησης) ανάλογα με τον τρόπο που τις εξετάζουμε και την οπτική μας γωνία –αλλά και αναδύονται ταυτόχρονα. Έτσι οι δομές περιβάλλονται από τη δράση και άρα υπάρχουν μόνο μέσα από τη δράση που τις παράγει, τις ανα-παράγει και τις μεταβάλλει· η δομή είναι σύνολο κανόνων και πόρων οι οποίοι περιορίζουν (αλλά και επιτρέπουν) τη δράση και που δεν είναι όμως εμφανείς στα δρώντα υποκείμενα ως τέτοιοι. Η ύπαρξη κανόνων που αφορούν στη δράση παραπέμπει στις δραστηριότητες της καθημερινότητας όπου ενυπάρχει μια δομή και κανονικότητα των σχέσεων στο βαθμό που αυτές τοποθετούνται πάντοτε στο χώρο και το χρόνο –εν ολίγοις όλες οι κοινωνικές πρακτικές και σχέσεις θεμελιώνονται χωρο-χρονικά. Για τον Γκίντενς οι κοινωνικές ομάδες συγκροτούνται και ανασυγκροτούνται διαρκώς μέσα από κοινές πρακτικές και άρα η δομοποίηση είναι η συνεχής διαδικασία παραγωγής και ανα-παραγωγής των δομών διαμέσου κοινών κοινωνικών πρακτικών.

Μεταξύ των σημαντικότερων θεμάτων με τα οποία ασχολήθηκε ο Γκίντενς στη δεκαετία του 1990 είναι και το ζήτημα της φύσης των νεωτερικών κοινωνιών, δηλαδή των τεράστιων ανατροπών στην ανθρώπινη εμπειρία που φέρνει η έλευση της νεωτερικότητας. Σημειώνουμε εδώ σημαντικά κείμενα όπως *Οι Συνέπειες της Νεωτερικότητας* και το *Modernity and Self-Identity* («Η Νεωτερικότητα και η Ταυτότητα του Εαυτού») τα οποία καταπίνουν με διαφορετικές πλευρές του ζητήματος αυτού και αποτελούν συνέχεια τόσο του ευρύτερου θεωρητικού του εγχειρήματος όσο και της μετέπειτα πιο «πολιτικής» του παρέμβασης.² Στο κείμενό μας αυτό θα προσπαθήσουμε να συνοψίσουμε τις απόψεις του Γκίντενς για τις νεωτερικές κοινωνίες και να δούμε κριτικά τα βασικά επιχειρήματα που αφορούν στην ανάλυση του για τη νεωτερικότητα. Μερικά λοιπόν από τα βασικά ερωτήματα που θέτει είναι και τα εξής: Πώς ορίζεται τη νεωτερικότητα και τι αντιπαρατίθεται σ' αυτή; Γιατί η νεωτερικότητα αποτελεί μια ρήξη και μια νέα κατάσταση πραγμάτων; Τι σημαδεύει η ανάδυση των νεωτερικών κοινωνιών και ποια είναι τα βασικά συστατικά στοιχεία τους ως προς: (α) τις κοινωνικές δομές και θεσμούς (β) τις κοινωνικο-οικονομικές διεργασίες (γ) τις μορφές της εμπειρίας του κόσμου και την ανάδυση νέων εννοιών υποκειμενικότητας (δ) την εμπειρία του χώρου και του χρόνου μέσα σ' αυτή.

2. Π.χ., βλέπε κείμενα όπως GIDDENS, Anthony (1998) *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*, Cambridge: Polity Press – *Ο Τρίτος Δρόμος* (μτφρ. Α. Τάκης), Πόλις, 1998.

2. Νεωτερικότητα: Διαστάσεις και θεσμικές όψεις

Κατ' αρχάς η νεωτερικότητα δεν μπορεί παρά να ορίζεται από το έτερον της δηλαδή από την προηγούμενη ιστορική κατάσταση που είναι η παραδοσιακή κοινωνία, στις διαφορετικές ιστορικές της εκφάνσεις. Και εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε τα εξής σημαντικά στοιχεία: η νεωτερικότητα αναφέρεται κατ' αρχάς στην πορεία της ιστορικής εξέλιξης του δυτικού κόσμου στη διάρκεια των τελευταίων τριών αιώνων περίπου, η οποία όμως πλέον παγκοσμιοποιήθηκε με πολλούς και διαφορετικούς ιστορικούς τρόπους. Ο Γκίντενς είναι βεβαίως αρκετά ενημερωμένος φιλοσοφικά για να μην πέσει στις παγίδες μιας παραδοσιακής ευθύγραμμης αντίληψης της ιστορίας και γι' αυτό αποφεύγει να δώσει μια χρονολογία ή ένα γεγονός από το οποίο «εκκινεί» η νεωτερικότητα. Συνάμα η νεωτερικότητα δεν αποτελεί μια οριστική τομή με την παραδοσιακή τάξη πραγμάτων στο βαθμό που στην ιστορία δεν υπάρχει παρθενογένεση και άρα πολλά στοιχεία των παραδοσιακών κοινωνιών συνεχίζουν να ενυπάρχουν μέσα στις νεωτερικές· αποτελεί όμως μια σαφή και ουσιαστική ρήξη μ' αυτή. Τον Γκίντενς τον ενδιαφέρει περισσότερο η φύση των ιστορικών ασυνεχειών (αλλά και των συνεχειών) και εστιάζει την ανάλυσή του στις ιδιαιτερότητες των νεωτερικών κοινωνιών. Ο ίδιος όμως απορρίπτει μια συνολική φιλοσοφία της ιστορίας υλιστικού τύπου και κάνει κριτική του κοινωνικού εξελικτικισμού στο βαθμό που η ιστορική εξέλιξη είναι μεν κατανοήσιμη ορθολογικά (αντιπαρατίθεται δηλαδή σαφώς σε μεταμοντέρνες απόψεις) αλλά η ιστορία δεν μπορεί να έχει μια συγκεκριμένη κατεύθυνση και τελεολογία. Ο ίδιος σημειώνει ότι: «η αποδόμηση του κοινωνικού εξελικτικισμού σημαίνει ότι η ιστορία δεν μπορεί να συλληφθεί ως ενότητα, ούτε ως αντανάκλαση ορισμένων ενοποιητικών αρχών οργάνωσης και μετασχηματισμού» (Γκίντενς, 2001: 20).³

Σε τι συνίσταται όμως η ιδιαιτερότητα των νεωτερικών κοινωνιών σε σχέση με τις παραδοσιακές; Εδώ θα παραθέσουμε κάποια από τα βασικά στοιχεία τα οποία θα εξηγήσουμε στην συνέχεια του κειμένου μας. Πρώτο χαρακτηριστικό της είναι ο ραγδαίος ρυθμός της ιστορικής αλλαγής σε σχέση με τις προνεωτερικές κοινωνίες· αυτό σημαίνει μια δυναμικότητα που δεν υπήρχε σε καμία από τις παραδοσιακές κοινωνίες και ένας επιταχυνόμενος ρυθμός κοινωνικής μεταβολής. Στις νεωτερικές κοινωνίες τα πάντα φαίνονται ότι αλλάζουν όχι πλέον με τις δεκαετίες αλλά από χρόνο σε χρόνο με ένα ραγδαίο ρυθμό μπροστά στα μάτια μας –γενικότερα η νεωτερικότητα όπως άλλωστε δηλώνει και ο όρος, λατρεύει το νέο, το καινοτόμο, το διαφορετικά, το σύγχρονο κ.λπ. Παράλληλα το εύρος αυτών των αλλαγών αφορά ήδη από

3. Το βασικότερο κείμενο που χρησιμοποιούμε εδώ είναι το *Οι Συνέπειες της Νεωτερικότητας* (μτφρ. Γ. Μερτίκας), Κριτική, 2001.

τον 19ο και ειδικά στον 20ό αιώνα ολόκληρο τον πλανήτη και όχι μόνο αυτό που ορίζεται ως «δυτικός κόσμος»: άρα η νεωτερικότητα έχει ήδη παγκοσμιοποιηθεί με κάποια χαρακτηριστικά που θα αναλύσουμε αργότερα. Τρίτον έχουμε την ανάδυση των μοντέρνων θεσμών (κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών⁴ τους οποίους δεν συναντάμε σε προγενέστερες ιστορικές περιόδους και επίσης –και σε αυτό δίνει ιδιαίτερη έμφαση ο Γκίντενς στην ανάλυση του– έχουμε σημαντικές αλλαγές στην εμπειρία του κοινωνικού κόσμου οι οποίες περιστρέφεται γύρω από τις βασικές θεματικές, ρίσκο, κίνδυνος, ασφάλεια και εμπιστοσύνη. Προσθέτουμε επίσης τη σημαντικότερη ίσως θεματική στον Γκίντενς που αφορά τον δυναμικό διαχωρισμό χώρου και χρόνου και την επανένωσή τους με νέους όρους αλλά και την αναστοχαστική αναδιάταξη των κοινωνικών σχέσεων και πρακτικών που αφορά στις επιδράσεις από νέες μορφές γνώσης που διαρκώς εμφανίζονται. Τέλος τα αλληλοσχετιζόμενα θέματα των νέων μορφών ταυτότητας (self-identity) και οικειότητας (intimacy) μέσα στο μεγάλο εύρος προσωπικών επιλογών που προσφέρουν οι νεωτερικές κοινωνίες συμπληρώνουν το σκηνικό ενός μεγάλου φάσματος θεμάτων με τα οποία ασχολείται ο Γκίντενς. Τι άλλο λείπει σε αυτή την πρώτη εικόνα της θεματολογίας του; Ο ίδιος ο ρόλος της κοινωνιολογίας (ή γενικά της κοινωνικής επιστήμης) που μπορεί να μη συμβάλει καταλυτικά στην τεχνικο-οικονομική εξέλιξη των νεωτερικών κοινωνιών όπως οι φυσικές επιστήμες –μέσω των τεχνολογικών τους εφαρμογών– αλλά αποτελεί μια δύναμη αναστοχασμού που συνεισφέρει καθοριστικά (έστω και με έμμεσους τρόπους) στην κοινωνική αλλαγή σύμφωνα με αυτό που σε άλλα μεθοδολογικά του κείμενα αναφέρεται ως «διπλή ερμηνευτική».⁵ Ο ίδιος το εκφράζει ως εξής: «η κοινωνιολογική γνώση κινείται σπειροειδώς εντός και εκτός του σύμπαντος της κοινωνικής ζωής αναπλάθοντας συνάμα τον εαυτό της και το κοινωνικό σύμπαν ως ακέραιο μέρος αυτής της διαδικασίας» (Γκίντενς, 2001: 31). Άρα την ίδια στιγμή που η γνώση των κοινωνικών επιστημών ανήκει και εξαρτάται από τα κοινωνικο-ιστορικά της συγκεκριμένα, ταυτόχρονα παρεμβαίνει αναστοχαστικά και μεταβάλλει την κοινωνική πραγματικότητα: αποτελεί δηλαδή μια δυνατότητα επιστημονικού αναστοχασμού-γνώσης και άρα ελέγχου (έστω και αναγκαστικά περιορισμένου) των ασυνειδήτων κοινωνικο-ιστορικών δυνάμεων οι οποίες εμφανίζονται ως συλλογικό «πεπωμένο». Γενικότερα όμως, χαρακτηριστικό γνώρισμα της νεωτερικότητας είναι η γενικευμένη δυνατότητα του αναστοχασμού, η οποία

4. Θεσμοί για τον Γκίντενς είναι κοινωνικές πρακτικές εδραιωμένες στο χωρο-χρόνο οι οποίες επαναλαμβάνονται και αποτελούν πρότυπα σχέσεων μέσα στην κοινωνία. Οι θεσμοί πρέπει να μελετηθούν ταυτόχρονα με ζητήματα εξουσίας, δηλαδή κυριαρχίας και νομιμοποίησης.

5. GIDDENS, Anthony (1976), *New Rules of Sociological Method: a Positive Critique of Interpretative Sociologies*, London: Hutchinson.

την ορίζει και τη διαφοροποιεί από προηγούμενες ιστορικές καταστάσεις. Ο Γκίντενς, ενάντια σε μοντέρνες απόψεις, θεωρεί ότι η δέσμευση στη διαλογική, αναστοχαστική και ορθολογική επιχειρηματολογία (ως βάση κάθε επιστημονικής έρευνας) δεν αποτελεί μόνο υπόθεση του δυτικού λόγου· αναδύεται μεν σε συγκεκριμένη στιγμή της δυτικής ιστορίας αλλά υπερβαίνει τις ιστορικές της καταβολές και αποτελεί πλέον παγκόσμιο πρόταγμα των νεωτερικών κοινωνιών και ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία του ορισμού τους. Άρα η νεωτερικότητα θεσμοποιεί την αμφισβήτηση του δεδομένου – και ειδικά οι κοινωνικές επιστήμες οι οποίες προϋποθέτουν την κυκλικότητα της γνώσης (αναδύονται από την κοινωνία αλλά και τη μεταβάλλουν αναστοχαστικά) αλλά και είναι υποχρεωμένες να κάνουν ρήξεις και να υπερβούν τη δεδομένη, καθημερινή εννόηση της πραγματικότητας και τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις της.

Προχωρώντας λοιπόν προς την ουσία του επιχειρήματος ο Γκίντενς επιθυμεί να τοποθετήσει κάθε κοινωνική σχέση και θεσμό μέσα στο πλαίσιο του χώρου και του χρόνου· αποτελούν δηλαδή τις ανεξάλειπτες διαστάσεις κάθε κοινωνικού φαινομένου, σχέσης και θεσμού χωρίς τις οποίες δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει.⁶ Στις παραδοσιακές κοινωνίες αυτές οι δύο διαστάσεις ήταν άμεσα συνδεδεμένες στις κοινωνικές εμπειρίες και πρακτικές των ανθρώπων και είχαν τη μορφή της θεμελίωσης στην εντοπιότητα του χώρου και του κυκλικού, επαναλαμβανόμενου χρόνου των φυσικών και των κοινωνικών συμβάντων. Ο σταδιακός τους όμως διαχωρισμός ως ιστορική διαδικασία αποσύνδεσης του χώρου και του χρόνου κατά τη νεωτερικότητα, σημαδεύεται από την ποσοτικοποίηση και τον ακριβή προσδιορισμό του χρόνου μέσω της διάδοσης του μηχανικού ρολογιού· σταδιακά επέρχεται και η τυποποίηση των ημερολογίων σε παγκόσμια κλίμακα. Ο Γκίντενς θεωρεί τον προνεωτερικό χρόνο ως κυκλικό χρόνο της επιτόπου παρουσίας και συμπαρουσίας των κοινωνικών υποκειμένων μέσα σε καθορισμένες κοινωνικές σχέσεις σε αντίθεση με το νεωτερικό χρόνο που είναι ο χρόνος της απουσίας, δηλαδή της έκλειψης των προσωπικών κοινωνικών επαφών, και ο φαντασμαγορικός χώρος της νεωτερικότητας όπου υπάρχουν πλέον διαμεσολαβημένες μορφές συμπαρουσίας.⁷ Και ενώ στις προνεωτερικές κοινωνίες χώρος και χρόνος συ-

6. Ο πρώτος κοινωνιολόγος βεβαίως που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη χωρο-χρονική διάσταση των κοινωνικών φαινομένων και σχέσεων είναι ο Γκέοργκ Ζίμελ (Georg Simmel). Γενικότερα τα θεωρητικά δάνεια του Γκίντενς αφορούν στις παραδόσεις της μικρο-κοινωνιολογίας –και ειδικά το έργο του Έρβιν Γκόφμαν (Erving Goffman)– και αναλύονται διεξοδικά στο σημαντικό έργο *The Constitution of Society* (1984).

7. Εδώ αναφέρεται σε ιστορικές διαδικασίες μακροχρόνιες όπως η ανάπτυξη των επικοινωνιών, των μέσων μεταφοράς αλλά και στην αστικοποίηση και την μετακίνηση από την μικρή κοινότητα της προσωπικής επαφής στην μεγάλη πόλη των απρόσωπων σχέσεων κ.λπ. Βλέπουμε λοιπόν νέες μορφές συμπαρουσίας όπως το τηλέφωνο, το internet, οι εικονικές πραγμα-

μπήπτουν στην καθημερινή κοινωνική διαντίδραση, στη νεωτερικότητα υπάρχει μια «εκκένωση» πρώτα του χρόνου και μετά του χώρου και μια αποσύνδεση του ενός από το άλλο – υπάρχει δηλαδή μια «εκθεμελίωση» των κοινωνικών σχέσεων και θεσμών από το χώρο και το χρόνο. Στη νεωτερικότητα δεν υπάρχουν πλέον ανεξερεύνητοι τόποι, τα πάντα είναι πλέον χαρτογραφημένα σε παγκόσμια κλίμακα και οι έννοιες του χώρου αποσυνδέονται από συγκεκριμένες τοποθεσίες· ωστόσο είναι σίγουρο ότι οι διαδικασίες αυτές συνέβησαν (και συμβαίνουν ακόμη) σε μια μακρά ιστορική διάρκεια αιώνων και όχι με ευθύγραμμο αλλά με διαλεκτικό τρόπο. Παρουσία και απουσία μέσα στο χωρο-χρόνο πλέον επανα-συνδέονται με καινούργιους τρόπους και αυτό αποτελεί μια διαδικασία ιστορικού μετασχηματισμού των μορφών της κοινωνικής οργάνωσης αλλά και της ανθρώπινης υποκειμενικότητας που βρίσκονται τώρα μπροστά σε ένα πρωτόγνωρο και ανησυχητικό φάσμα επιλογών και άρα διακινδυνεύσεων. Η νεωτερικότητα είναι τόσο δυναμική γιατί είναι εγγενώς προσανατολισμένη προς το μέλλον – άρα αμφισβητεί και κάνει διαρκώς ρήξεις με το παρελθόν και την παράδοση – και οι προσδοκίες για το μέλλον αποτελούν πλέον μέρος του παρόντος της· γι' αυτό και έχει ένα εγγενώς ανοικτό χαρακτήρα (σε αντίθεση με τις παραδοσιακές κοινωνίες) και νέα «ου-τοπικά» σχέδια θέτουν διαρκώς τη βάση για μελλοντικές ιστορικές καταστάσεις που είναι πιθανό να εμφανισθούν. Αυτή η αμφισβήτηση είναι η μη-αποδοχή του παραδεδομένου, του αυτονόητου, του καθορισμένου από την ιστορία («έτσι είναι – και θα είναι – τα πράγματα») που ορίζει την παραδοσιακή τάξη πραγμάτων τόσο όσον αφορά τη φύση και τις φυσικές επιστήμες όσο και σχετικά με την κοινωνία, την εξουσία και την ιεραρχία (κοινωνικές επιστήμες) – διεκδίκησε δηλαδή ιστορικά το δικαίωμα να θέτει ερωτήματα του τύπου «γιατί είναι έτσι τα πράγματα» και γιατί δεν θα μπορούσαν να είναι διαφορετικά. Άρα στη νεωτερικότητα η γνώση του φυσικού και κοινωνικού κόσμου συνταυτίζεται με τον έλεγχο είτε μέσω της τεχνολογίας είτε μέσω της ανάλυσης του ανθρώπου και της κοινωνίας, δηλαδή του ατομικού και συλλογικού «πεπρωμένου». Αυτό δεν σημαίνει ότι παραδοσιακές κοινωνικές πρακτικές και σχέσεις εξαφανίζονται εντελώς αλλά ότι αυτές που διατηρούνται μέσα σε μια ιστορική διάρκεια προσλαμβάνονται διαφορετικά – αποκτούν νέο νόημα – και επαναπροσανατολίζονται μέσα στο χώρο και το χρόνο με διαφορετικό τρόπο. Σύμφωνα με τον Γκίντενς οι νεωτερικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από μια ριζοσπαστική ιστορικότητα η οποία συνδέεται με τους νέους τρόπους και τις νέες δυνατότητες παρέμβασης στο χώρο και το χρόνο – δηλαδή νέες μορφές κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων. Άρα το γενικό επιχείρημα εδώ είναι ότι στη νεωτερικότητα δημιου-

τικότητες και εικονικές κοινότητες (virtual reality-virtual community), ο κυβερνοχώρος, τα blogs κ.λπ.

γούνται από τις γνάμεις της είναι σμοί απο

Ο Γκ και του λικούς δ χήν συμ το χρήμ αμοιβαίο ρο-χρονη φέρει εδ κών και γών· άρ ρία του όλο το ε κτες ενέ κάτω, συ άλλη με τεύγματ νουν ολ λοντος· τα οποία τα οποία γι' αυτό συστήμ κές σχέ Άρα στ ειδικευμ κατέχου κά είναι σημαίνο συλλογ κλίμακα ιστορία. γύρω απ και του στατική στην τε ανθρώπ

γούνται νέες μορφές συλλογικότητας και νέες κοινωνικές ταυτότητες πέρα από τις ήδη γνωστές. Συνολικά θα λέγαμε πάντως ότι οι σημαντικότερες δυνάμεις της νεωτερικότητας οι οποίες συνιστούν και τον εγγενή δυναμισμό της είναι η θεσμική αναστοχαστικότητα, η παγκοσμιοποίηση και οι μηχανισμοί αποσύνδεσης (και επανασύνδεσης) χώρου και χρόνου.

Ο Γκιντενς μιλάει για δύο τύπους μηχανισμών αποσύνδεσης του χώρου και του χρόνου οι οποίοι είναι σημαντικοί στη νεωτερικότητα: τους συμβολικούς δείκτες και την καθιέρωση εξειδικευμένων συστημάτων. Ο κατ' εξοχήν συμβολικός δείκτης –αν και όχι ο μόνος– στις νεωτερικές κοινωνίες είναι το χρήμα (και εδώ προσεγγίζει τις απόψεις του Γκέοργκ Ζίμμελ) ως δείκτης αμοιβαίας ανταλλαγής και «κυκλοφορίας» των αξιών, δηλαδή ως μέσο χωρο-χρονικής αποστασιοποίησης των ατόμων και των συλλογικοτήτων. Αναφέρει εδώ την τεράστια εξάπλωση, σε παγκόσμιο επίπεδο, των καπιταλιστικών και χρηματοπιστωτικών αγορών και γενικά των οικονομικών συναλλαγών· άρα οι αγορές αποσυνδέονται από το τοπικό και η ροή και η κυκλοφορία του χρήματος είναι πλέον εικονική, γρήγορη, διαρκής και παγκόσμια σε όλο το εύρος του πλανήτη. Για τον Γκιντενς τέτοιου τύπου συμβολικού δείκτες ενέχουν πάντοτε σχέσεις εμπιστοσύνης η οποία, όπως θα δούμε παρακάτω, συνδέεται καταστατικά με τους θεσμούς της νεωτερικότητας. Από την άλλη μεριά, τα ειδικευμένα συστήματα, κατά τον Γκιντενς, είναι τεχνικά επιτεύγματα ή επαγγελματικές ειδικότητες διαφορετικών μορφών που οργανώνουν ολόένα και πιο μεγάλες περιοχές του υλικού και κοινωνικού περιβάλλοντος· με άλλα λόγια, είναι όλα τα συστήματα (και οι μεγάλες οργανώσεις) τα οποία οργανώνουν τη καθημερινή μας ζωή στις μοντέρνες κοινωνίες και τα οποία βρίσκονται στο «παρασκήνιο» της καθημερινής διαντίδρασης και γι' αυτό τείνουμε να τα θεωρούμε δεδομένα και αυτονόητα. «Τα ειδικευμένα συστήματα είναι μηχανισμοί αποσύνδεσης διότι απομακρύνουν τις κοινωνικές σχέσεις από την αμεσότητα των αναφορών τους» (Γκιντενς, 2001: 45). Άρα στις νεωτερικές κοινωνίες είμαστε υποχρεωμένοι να εμπιστευόμαστε τα ειδικευμένα συστήματα και τους τεχνικούς/χειριστές –αυτούς δηλαδή που κατέχουν μια ειδικευμένη γνώση σχετικά με τα συστήματα– γιατί διαφορετικά είναι αδύνατο να ζήσει κάποιος στον σύγχρονο κόσμο· σε ένα κόσμο, επισημαίνουμε, τεράστιου καταμερισμού της εργασίας όπου και άτομα και οι συλλογικότητες αλληλεξαρτώνται και αλληλοκαθορίζονται σε μια τέτοια κλίμακα και εύρος που δεν υπήρξε ποτέ προηγουμένως στην ανθρώπινη ιστορία. Σήμερα είναι πλέον αδύνατο για ένα άτομο να γνωρίζει τα πάντα γύρω από όλα τα ειδικευμένα συστήματα και άρα η εμπιστοσύνη προς αυτά και του ειδικούς/χειριστές του κάθε συστήματος είναι απαραίτητη και συστατική της νεωτερικής εμπειρίας. Συμπληρώνουμε ότι αυτό αντιστοιχεί στην τεράστια εξειδίκευση αλλά και κατακερματισμό όλων των τομέων της ανθρώπινης γνώσης και τα συνακόλουθα προβλήματα που αυτό συνεπάγε-

ται ως προς τις μορφές της παραγωγής, της διάχυσης και της αναπαραγωγής της γνώσης σήμερα.

Αλλά θα πρέπει να επιμείνουμε λίγο στο θέμα της αναστοχαστικότητας που συνδέεται άμεσα με τις τύχες της γνώσης (ειδικά της επιστημονικής) στις νεωτερικές κοινωνίες. Η αναστοχαστικότητα αποτελεί βασικό –ίσως το βασικότερο– συστατικό της νεωτερικότητας και η γενικευμένη δυνατότητα αναστοχαστικότητας χαρακτηρίζει τις νεωτερικές κοινωνίες αλλά και ο στοχασμός επάνω στην ίδια τη φύση του στοχασμού (π.χ., εξελίξεις στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες στον 20ό αιώνα –η λεγόμενη «γλωσσική στροφή»). Βέβαια κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα ενέχει μια αναστοχαστικότητα αλλά στη νεωτερικότητα σκέψη και δράση διαρκώς αλληλο-αντανακλώνται· αυτό σχετίζεται άμεσα με τον εξορθολογισμό όλων των θεσμών και πρακτικών στη νεωτερικότητα και με αυτό που ο Βέμπερ ονόμασε «απομάγευση του κόσμου». Ο Γκίντενς γράφει ότι «η αναστοχαστικότητα της μοντέρνας κοινωνικής ζωής συνίσταται στο γεγονός ότι οι κοινωνικές πρακτικές εξετάζονται και αναδιαμορφώνονται συνεχώς υπό το φως της αύξουσας πληροφόρησης γύρω από αυτές τις πρακτικές, κι έτσι μεταβάλλεται θεμελιωδώς ο χαρακτήρας τους» (Γκίντενς, 2001: 57, έμφαση δική μου). Ακόμα και παραδοσιακές πρακτικές οι οποίες επιβιώνουν μέσα στις νεωτερικές κοινωνίες –και υπάρχουν όντως αρκετές σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής εμπειρίας (π.χ., θρησκευτικές)⁸ – προσλαμβάνουν το καινούργιο νόημα τους μέσα στην αναστοχαστικότητα του μοντέρνου. Όμως η άλυτη αντίφαση που πρέπει να αντιμετωπίσει η νεωτερικότητα είναι ότι η αναστοχαστικά εφαρμοσμένη γνώση αυτο-υπονομεύεται στο βαθμό που τα πάντα πρέπει και μπορούν να αναστοχασθούν –ακόμα και το ίδιο το αίτημα του αναστοχασμού· με άλλα λόγια η νεωτερικότητα δεν μπορεί παρά να αυτο-αμφισβητείται εγγενώς και μέρος αυτού είναι και η συζήτηση γύρω από το μεταμοντέρνο. Οι κοινωνικές επιστήμες έχουν εδώ ένα ιδιαίτερο λόγο στο βαθμό που οι μοντέρνοι θεσμοί βασίζονται στην διαρκή αναθεώρηση των κοινωνικών πρακτικών υπό το φως της νέας γνώσης που διαρκώς παράγουμε γι' αυτούς. Άρα η θέση της κοινωνιολογίας (των κοινωνικών επιστημών γενικά) είναι κεντρική μέσα στην αναστοχαστικότητα του μοντέρνου στο βαθμό που η γνώση αυτή προέρχεται μεν αλλά και διαρκώς επανα-εισάγεται μέσα στις κοινωνικές διαδικασίες και συνεπώς τις επηρεάζει και τις μεταβάλλει με τρόπους όμως που ίσως δεν είναι πάντοτε εμφανείς στην καθημερινή ζωή.⁹ Η γνώση

8. Σημειώνουμε εδώ ότι η παράδοση, για τον Γκίντενς δεν είναι κάτι το στατικό και δεδομένο αλλά επινοείται εκ νέου από κάθε γενιά και κάθε ιστορική περίπτωση.

9. Εδώ βέβαια τίθενται μια σειρά από σημαντικά ερωτήματα για τις σύγχρονες κοινωνίες τα οποία δεν μπορεί να αντιμετωπίσει ο Γκίντενς στα κείμενα αυτά που αφορούν π.χ., στη σχέση εξουσίας, ελέγχου και γνώσης, στο ρόλο των ειδικών και στην τεχνοκρατία κ.ά.· δηλαδή με

αυτή η
ιστορι
τική ο
στημο
–και σ
νιολογ
ρότι κ
σμός τ
ράγον
της. Κ
παράγ
νίες. Π
όλο το
ατόμα
τοί οι
θέσου
πολύ
πολλα
σανατ
νεχώς
καμιά
–και ο
μέσα
από τ
προβλ
υπάρχ
δικα
μονικ
λή του

τι δικαί
νωνικές
νικών υ
περιεχό
10.
ξης, τη
–της αν

αυτή προχωράει αλλά και πάντοτε επιστρέφει και ακολουθεί μια σύνθετη ιστορική ανάπτυξη η οποία δεν είναι ούτε γραμμική ούτε απλώς συσσωρευτική· συνάμα είναι υποχρεωμένη να αναστοχάζεται διαρκώς επάνω στα επιστημολογικά και μεθοδολογικά της εργαλεία και προτάσεις. Για τον Γκίντενς –και σε αντίθεση με τις φυσικές επιστήμες– το βασικό ζητούμενο της κοινωνιολογίας δεν είναι τόσο ο έλεγχος επάνω στο συλλογικό «πεπρωμένο», παρότι και αυτό αποτελεί μια από τις πιθανές χρήσεις της, αλλά ο αναστοχασμός του κοινωνικού στο βαθμό που η γνώση αποτελεί, έμμεσα ή άμεσα, –παράγοντα ιστορικής μεταβολής την ίδια στιγμή που αποτελεί και παράγωγό της. Και αυτό γιατί πρέπει να συνυπολογίσουμε τέσσερις καθοριστικούς παράγοντες που αφορούν στις χρήσεις της γνώσης στις νεωτερικές κοινωνίες. Πρώτον η ιδιοποίηση της παραγόμενης γνώσης δεν είναι ομοιογενής σε όλο το κοινωνικό εύρος αλλά αφορά τη διαφορετική και άνιση θέση των ατόμων και των ομάδων μέσα στην κοινωνική ιεραρχία. Με άλλα λόγια αυτοί οι οποίοι κατέχουν την εξουσία έχουν πρόσβαση αλλά και μπορούν να θέσουν την παραγόμενη γνώση στην υπηρεσία επιμέρους συμφερόντων τους πολύ περισσότερο από τους υπόλοιπους. Δεύτερον, οι αλλαγές αλλά και η πολλαπλότητα ο («πολυθεϊσμός») των αξιών καθορίζουν τον γνωσιακό προσανατολισμό και τις προοπτικές της καινούργιας γνώσης και άρα αυτές συνεχώς μεταβάλλονται και διαφοροποιούνται στον σύγχρονο κόσμο. Τρίτον, καμιά ποσότητα και τύπος γνώσης δεν μπορεί να προβλέψει όλα τα πιθανά –και συνεπώς μη-αναμενόμενα– αποτελέσματα που μπορεί να ανακύψουν μέσα από την ανθρώπινη διαντίδραση– ειδικά δε η γνώση που προέρχεται από τις κοινωνικές επιστήμες η οποία δεν μπορεί ποτέ να κάνει ασφαλείς προβλέψεις.¹⁰ Σε σχέση και με αυτό, ο τέταρτος παράγοντας είναι ότι δεν υπάρχει ούτε ένας σταθερός κοινωνικός κόσμος για να γνωρίσουμε τελεσίδικα –στο βαθμό που διαρκώς μεταβάλλεται ιστορικά– αλλά και η επιστημονική γνώση γι' αυτόν συμβάλλει (αλλά και υπόκειται) στη διαρκή μεταβολή του. Ο Γκίντενς λοιπόν γράφει ότι:

Η αναστοχαστικότητα της νεωτερικότητας, που συνδέεται άμεσα με την αδιάκοπη *γένεση συστηματικής αυτογνωσίας*, δεν σταθεροποιεί τη σχέση μεταξύ ειδικευμένης γνώσης και γνώσης που εφαρμόζεται στις καθημερινές δραστηριότητες. Η γνώση που απαιτείται από ειδήμονες παρατηρητές ... επανέρχε-

τι δικαίωμα και με τι εξουσία ομιλούν αλλά και πως και τι εισάγουν ως γνώση μέσα στις κοινωνικές σχέσεις, γνώση η οποία όμως γίνεται η επιστημονικά εγγυημένη «αλήθεια» των κοινωνικών υποκειμένων. Τέλος ζητήματα που αφορούν στην αποσύνδεση της γνώσης από αξιακά περιεχόμενα τα οποία καταλήγουν στους κινδύνους που ενέχει μια «τεχνοκρατία»

10. Ουσιαστικά λοιπόν το ρίσκο κινείται μεταξύ των αναπόφευκτων κινδύνων κάθε πράξης, της ανάγκης αποκόμισης ωφελημάτων αλλά της μεγαλύτερης αποφυγής των κινδύνων –της ανάγκης εξορθολογισμού και οργάνωσης της ανθρώπινης δράσης.

ται στο αντικείμενό της κι έτσι ... το μεταβάλλει (Γκίντενς 2001: 64, έμφαση δική μου).

Όμως ο Γκίντενς προσπαθεί στην ανάλυσή του να σχολιάσει και το ζήτημα που έχει ανακύψει τις τελευταίες δύο δεκαετίες γύρω από τους όρους νεωτερικότητα ή μετανεωτερικότητα –δηλαδή εάν πρέπει να θεωρούμε ότι ζούμε ακόμη σε νεωτερικές κοινωνίες ή έχουμε περάσει σε ένα άλλο ιστορικό στάδιο μετά ή πέρα από τη νεωτερικότητα.¹¹ Θεωρεί λοιπόν ότι στη βάση της αυτή η συζήτηση δεν προσφέρει τίποτα καινούργιο αφού η αμφισβήτηση των θεμελίων της νεωτερικότητας ανήκει στην ίδια την παράδοσή της (που είναι η «παράδοση» του Διαφωτισμού) και δεν την αναιρεί· άρα εγγενές χαρακτηριστικό των νεωτερικών κοινωνιών είναι η διαρκής αμφισβήτηση του δεδομένου και του παραδοσιακού. Υπάρχει βέβαια η αίσθηση σήμερα ότι πολλά πράγματα αλλάζουν πολύ γρήγορα και ότι τα «σταθερά» σημεία αναφοράς στις κοινωνικές σχέσεις (και άρα στο χώρο-χρόνο στον οποίο θεμελιώνονται) διαλύονται αλλά αυτή χαρακτηρίζει τη νεωτερικότητα συνολικά –σε αντίθεση με τις προνεωτερικές κοινωνίες όπου ο ρυθμός της ιστορικής αλλαγής ήταν πολύ πιο αργός. Χαρακτηριστικό της νεωτερικότητας, ειδικά της «ώριμης» ή ύστερης, είναι η ρήξη με τον θεμελιωτισμό και με την παντοδυναμία του λόγου η οποία όμως εδώ εμφανίζεται ως αυτο-υπονόμηση (π.χ., μηδενισμός ή μεταμοντερνισμός). Παρόλα αυτά η ρήξη αυτή αποτελεί συστατικό μέρος της αναστοχαστικότητας που ορίζει τη νεωτερικότητα, δηλαδή της ίδιας της προσπάθειας αυτο-κατανόησής της η οποία όμως και ταυτόχρονα την αυτο-υπονομεύει. Μαζί με το τέλος του θεμελιωτισμού¹² –το οποίο ο Γκίντενς βλέπει ως θετικό στοιχείο– η νεωτερικότητα χαρακτηρίζεται και από το τέλος της ιστορίας ως «μεγάλης αφήγησης» (grand narrative) – αλλά όχι όμως και της ιστορικότητας που είναι σύμφυτη με τους νεωτερικούς θεσμούς. Υπάρχει επίσης στη σημερινή (ύστερη) νεωτερικότητα μια εκκένωση της ιδέας της προόδου λόγω της συνεχούς και γοργής αλλαγής των

11. Είναι πάντως γεγονός ότι ο Γκίντενς έχει κατηγορηθεί ότι ασχολείται βιαστικά με σημαντικές θεωρητικές συζητήσεις στην κοινωνική θεωρία –και αυτή η κατηγορία έχει σίγουρα μια βάση. Μια πιθανή ωστόσο απάντησή του θα ήταν ότι τον ενδιαφέρουν οι θεωρητικές συνθέσεις και η «μεγάλη θεωρία» (“grand theory”) όντας ένας από τους λίγους κοινωνιολόγους που επιχειρούν πλέον τέτοιες συνθέσεις μπροστά στο τεράστιο εύρος των θεωρητικών ζητημάτων.

12. Για το τέλος του θεμελιωτισμού ο Γκίντενς γράφει τα εξής:

...ανακαλύψαμε ότι όλα τα προϋπάρχοντα θεμέλια της επιστημολογίας αποδείχτηκαν αναξιόπιστα· ότι η ιστορία δεν είναι τελεολογική και επομένως καμία έννοια «προόδου» δεν μπορεί να βρει πειστικούς υπερασπιστές· και ότι εμφανίστηκε μια σειρά κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων μεταξύ των οποίων δεσπόζουσα θέση κατέχουν τα οικολογικά ... (Γκίντενς, 2001: 65).

κοινωνικ
σκέψης
και τις α
κλασικά
χείρημα
μαστεπ
βαθμό
εξασθεν
υπήρχε,
ετερογεν
νεωτερικ
κοινωνικ
νεωτερικ
σαφείς τ
νόηση το
όμως δεν
τα προτι
ζωή – κα
δεν μπορ
σης και
νεωτερικ

Μετα
στάσεις
ωνίες. Ε
ρεσή των
μορφή, γ
το βιομη
ματισμοί
αναγκασ
που ασκ
κοινωνία
άλλους
επιρροή
ωτερικόν
των σχέ
νισμού ο
κών πολ

13. Βε
σπάθεια
κών, πολι

κοινωνικο-ιστορικών συνθηκών αλλά και ένας γενικός προσανατολισμός της σκέψης προς το μέλλον που χαρακτηρίζει τις υστερο-νεωτερικές κοινωνίες και τις απομακρύνει *σχετικά* από την κληρονομιά του Διαφωτισμού και τα κλασικά του προτάγματα (Άνθρωπος, Λόγος, Ιστορία). Παρόλα αυτά το επιχείρημα του Γκίντενς είναι ότι η νεωτερικότητα δεν παρήλθε αλλά βρισκόμαστε σε μια φάση γρήγορης αλλαγής και ριζοσπαστικοποίησής της στο βαθμό που και ο δυτικός πολιτισμός έχει πλέον παγκοσμιοποιηθεί (και άρα εξασθενεί η πρότερη προνομιακή του θέση). Η μετανεωτερικότητα, *εάν υπήρχε*, δεν θα ήταν η παρακμή της νεωτερικότητας αλλά μια αλληλουχία ετερογενών τάσεων και μεταβάσεων πέραν των θεσμικών πλεγμάτων της νεωτερικότητας, δηλαδή νέοι τρόποι ζωής, νέες ταυτότητες και νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης που αναδύονται οι οποίες όμως αποτελούν ίδιον της νεωτερικότητας· άρα δεν ζούμε σε μεταμοντέρνες κοινωνίες αλλά υπάρχουν σαφείς τάσεις και μετάβασης προς κάτι που υπερβαίνει την «κλασική» εννόηση του νεωτερικού (Διαφωτισμός) αλλά και το ριζοσπαστικοποιεί, που όμως δεν είναι απολύτως σαφές και ορατό. Συνολικά ο Γκίντενς θεωρεί ότι τα προτάγματα του Διαφωτισμού ορίζουν ακόμη τη σύγχρονη κοινωνική ζωή – και μέσα από αυτά παράγεται και η αυτο-υπονόμευσή τους· ωστόσο δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τις διαφορετικές τάσεις ριζοσπαστικοποίησης και πιθανώς υπέρβασης τους κάποτε στο μέλλον στο βαθμό που και η νεωτερικότητα είναι μια ιστορικά συγκεκριμένη κατάσταση.

Μεταξύ των άλλων, ο Γκίντενς δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις θεσμικές διαστάσεις και τα νέα θεσμικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις νεωτερικές κοινωνίες. Κατ' αρχάς θεωρεί ότι οι καπιταλιστικές κοινωνίες είναι μια υποδιαίρεση των νεωτερικών κοινωνιών, έστω και η πιο συνηθισμένη και κυρίαρχη μορφή, χωρίς να ταυτίζεται απόλυτα με αυτή. Ο καπιταλισμός προϋποθέτει το βιομηχανισμό και τη νεωτερικότητα ως δυνατότητα ελέγχου και μετασχηματισμού της φύσης μέσω της γνώσης και των μηχανών αλλά δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με αυτόν· κύριο χαρακτηριστικό του είναι η μεγάλη επιρροή που ασκούν οι οικονομικές σχέσεις σε όλους τους άλλους θεσμούς και στην κοινωνία συνολικά. Η καπιταλιστική οικονομία άρα διαχωρίζεται από τους άλλους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς αλλά και ασκεί καθοριστική επιρροή επάνω σε αυτούς.¹³ Μια ακόμη σημαντική θεσμική διάσταση της νεωτερικότητας είναι η ανάδυση του έθνους-κράτους –και του συστήματος των σχέσεων μεταξύ τους– τους τελευταίους αιώνες με δυνατότητες συντονισμού αλλά και επιτήρησης πολύ μεγαλύτερες από όλων των προ-νεωτερικών πολιτισμών· το έθνος-κράτος ασκεί άμεση και έμμεση επιτήρηση και

13. Βέβαια στα κείμενα αυτά παραμένει σ' αυτήν τη γενική διαπίστωση και δεν γίνεται προσπάθεια να ξεκαθαριστούν περαιτέρω οι σχέσεις μεταξύ οικονομικών και κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών φαινομένων και οι σύνθετοι επικαθορισμοί μεταξύ τους.

έλεγχο της πληροφορίας, των ανθρώπινων και οικονομικών πόρων αλλά και των μέσων της βίας (αστυνομία, στρατός κ.λπ.) μέσα στην επικράτεια του. Παράλληλα το έθνος-κράτος έχει τη δυνατότητα κινητοποίησης τεράστιων κοινωνικών, οικονομικών και στρατιωτικών πόρων που δεν είχαν προηγούμενοι πολιτισμοί, ακόμα και οι μεγάλες αυτοκρατορίες. Έτσι το επιχείρημα του Γκίντενς είναι ότι ο καπιταλισμός –ειδικά η καπιταλιστική επιχείρηση– έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην απομάκρυνση από τους παραδοσιακούς θεσμούς αλλάζοντας τη φύση της κοινωνικο-ταξικής κυριαρχίας στα καπιταλιστικά κράτη και γενικεύοντας την αφηρημένη μισθωτή εργασία: αυτό σημαίνει μια τεράστια συσσώρευση πλούτου αλλά και στρατιωτικής ισχύος ακόμα και για τα μικρά έθνη-κράτη. Αυτές οι πηγές δυναμισμού της νεωτερικότητας, ανήκουστες σε κάθε προηγούμενη ιστορική περίοδο, σημαδεύουν και τη ριζική τομή με τις παραδοσιακές κοινωνίες.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνει ο Γκίντενς στη ανάλυσή του και στο θέμα της παγκοσμιοποίησης την οποία ορίζει ως εξής: «η παγκοσμιοποίηση ορίζεται επομένως ως η επίταση των παγκόσμιων κοινωνικών σχέσεων που συνδέουν απομακρυσμένες τοπικότητες ούτως ώστε τοπικά συμβάντα να διαμορφώνονται από συμβάντα που λαμβάνουν χώρα μίλια μακριά και αντιστρόφως» (Γκίντενς, 2001: 84). Για τον Γκίντενς οι διαδικασίες αυτές έχουν τεράστια σημασία για την επέκταση της νεωτερικότητας και την παγκοσμιοποίηση της σε όλη την επιφάνεια του πλανήτη: παράλληλα αποτελούν τη βάση επάνω στην οποία θεμελιώνονται οι μοντέρνες εξορθολογισμένες οργανώσεις και θεσμοί οι οποίες συνδυάζουν το τοπικό με το παγκόσμιο με τρόπους αδιανόητους στις παραδοσιακές κοινωνίες, επηρεάζοντας έτσι τη ζωή δισεκατομμυρίων ανθρώπων. Βεβαίως η παγκοσμιοποίηση αυτή δεν είναι μια διαδικασία ομοιογενής αλλά μια σειρά ετερογενών κοινωνικών-οικονομικών-πολιτικών-πολιτισμικών διαδικασιών οι οποίες εμφανίζονται με διαφορετικές μορφές και σε διαφορετικές ιστορικές συγκυρίες σε κάθε χώρα. Η ουσία όμως είναι ότι οι ζωές των ατόμων πλέον σε ολόκληρο τον πλανήτη είναι ουσιαστικά συνδεδεμένες και αλληλένδετες υπερβαίνοντας έτσι πολιτικές, εθνικές, οικονομικές και πολιτισμικές διαφορές: η νεωτερικότητα είναι ένα «όχημα» στο οποίο είμαστε όλοι επιβάτες αλλά και συνυπεύθυνοι για την τύχη του όπως αποδεικνύει και η αυξανόμενη οικολογική κρίση του πλανήτη. Άρα η παγκοσμιοποίηση αφορά σε μια σειρά ετερογενών και πολλές φορές αντιθετικών και αντιφατικών ιστορικών διαδικασιών που χαρακτηρίζουν το μετασχηματισμό του τοπικού (άρα του χώρου) ως μέρος του παγκόσμιου (και το αντίστροφο) και την αλληλοσύνδεση και αλληλεξάρτηση παγκόσμιων και τοπικών τάσεων και γεγονότων (π.χ., οικονομικές-οικολογικές κρίσεις). Οι τάσεις αυτές –οι οποίες αφορούν περίπου στους τελευταίους τρεις αιώνες της δυτικής ιστορίας αλλά έχουν επιταχυνθεί στον 20ό αιώνα– ενέχουν τέσσερα κύρια συστατικά στοιχεία: το σύστημα των εθνών-κρατών, την παγκόσμια

στρατιωτική τάξη πραγμάτων, τον διεθνή καταμερισμό της εργασίας και την παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία. Τα στοιχεία αυτά ο Γκίντενς τα αναλύει διεξοδικά –πράγμα που δεν μπορούμε να κάνουμε εδώ– αλλά σημειώνουμε μόνο τον κεντρικό ρόλο που παίζει εδώ η ανάδυση μιας παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας (παραγωγής - αγοράς - διακίνησης κεφαλαίων) μέσω των πολυεθνικών εταιριών και των χρηματοπιστωτικών αγορών, γεγονός που συνδέεται βέβαια και με τα άλλα τρία στοιχεία. Αφορούν επίσης στη συνολική μεταβολή της σχέσης της κοινωνίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος μέσω του προηγμένου βιομηχανισμού σε παγκόσμια κλίμακα –αλλά και τους τεράστιους οικολογικούς κινδύνους που αυτή συνεπάγεται σήμερα. Σημαντικές επίσης είναι οι τάσεις πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης μέσω της πολιτισμικής βιομηχανίας και των νέων τεχνολογιών της επικοινωνίας ως συστατικό στοιχείο της παγκόσμιας εξάπλωσης της νεωτερικότητας. Παρόλα αυτά, ο Γκίντενς αποφεύγει να μιλήσει για «πολιτιστικό ιμπεριαλισμό» στο βαθμό που πιστεύει γενικά ότι, παρά την παγκοσμιοποίηση, το τοπικό δεν καταργείται αλλά καταφέρνει να επιβιώσει και να ανασυντεθεί με νέους όμως όρους.

Τελειώνοντας –και πριν περάσουμε σε θέματα που αφορούν στη νεωτερική εμπειρία και την υποκειμενικότητα– θα θέλαμε να αναφερθούμε σε κάποια θέματα που αφορούν στη συνολική εικόνα και στη θεσμική φύση της νεωτερικότητας όπου θα πρέπει να συμπληρώσουμε μερικά σημαντικά στοιχεία. Ένα από τα βασικά ερωτήματα είναι γιατί η νεωτερικότητα δεν μπορεί να ελεγχθεί και να υποταχθεί πλήρως στον άνθρωπο παρά τις τεράστιες προόδους στη γνώση του φυσικού και του κοινωνικού κόσμου –και της τεχνολογίας– άρα, παρά την εμπιστοσύνη μας στις «απεριόριστες» δυνατότητες της τεχνολογίας η διακινδύνευση και ο κίνδυνος θα υπάρχει πάντοτε και είναι συνυφασμένη με την ίδια τη νεωτερική εμπειρία. Ο πρώτος λόγος είναι ότι υπάρχουν πάντοτε αναπόφευκτα σφάλματα σχεδιασμού στα κάθε είδους συστήματα, δηλαδή είναι ανθρωπίνως αδύνατο να προβλεφθούν όλες οι περιπτώσεις και οι πιθανές συνέπειές τους· μπορεί να προχωρήσει κάποιος πολύ προς ένα σχετικά ασφαλή σχεδιασμό αλλά είναι αδύνατο να φτάσει στο απόλυτο έλεγχο όλων των πολύπλοκων και πολυσύνθετων συστημάτων. Ειδικά δε στα κοινωνικά συστήματα η κατάσταση είναι, όπως θα δούμε παρακάτω, πιο δύσκολη. Δεύτερον, υπάρχουν πάντα τα αναπότρεπτα λάθη χειρισμού των αφηρημένων συστημάτων από μεριάς των ανθρώπων – ακόμα και εάν αυτά ελέγχονται από κομπιούτερ, τα οποία σε τελευταία ανάλυση φτιάχνονται από ανθρώπους. Παρόλα αυτά ο Γκίντενς θεωρεί ως πιο σημαντικούς παράγοντες τις ακούσιες συνέπειες που αναγκαστικά προκύπτουν από την τεράστια πολυπλοκότητα των αφηρημένων συστημάτων και των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων εν γένει στο βαθμό που η νέα γνώση που παράγεται μεταβάλλει τον κόσμο και τον εκτρέπει προς νέες και απρόβλεπτες κατευθύνσεις· εκεί δηλαδή όπου γεννώνται νέες απαντήσεις εμφανίζονται και

νέα προβλήματα. Συνάμα είναι εξ ορισμού αδύνατο η φύση και η κοινωνία να αποτελέσουν ένα ενιαίο και πλήρως ελεγχόμενο (από ποιούς άλλωστε;) σύστημα γι' αυτό και η ενδεχομενικότητα θα αποτελεί πάντοτε συστατικό της και ο έλεγχος επάνω σ' αυτά θα είναι πάντοτε περιορισμένος.¹⁴ Το θεμελιώδες δηλαδή πρόβλημα το οποίο είναι καταστατικό της νεωτερικότητας είναι η αναστοχαστικότητα ή κυκλικότητα της κοινωνικής γνώσης· ο κοινωνικός κόσμος όχι μόνο είναι εγγενώς ιστορικός (και άρα πάντοτε μεταβαλλόμενος και ποτέ σταθερός) και επιτάσσει την παραγωγή νέας γνώσης γύρω από την κοινωνία και τη φύση αλλά και τον μεταβάλλει διαρκώς –είτε ως εφαρμοσμένη τεχνολογία είτε ως γνώση των κοινωνικο-ιστορικών συνθηκών και του ανθρώπου. Η νέα αυτή γνώση σπρώχνει διαρκώς την κοινωνικο-ιστορική πραγματικότητα προς νέες κατευθύνσεις με απρόβλεπτες συνέπειες και νέες διακινδυνεύσεις· την ίδια στιγμή το αυξανόμενο εύρος των ατομικών και συλλογικών επιλογών εμφανίζει διαρκώς καινούργιες διακινδυνεύσεις και κινδύνους. Θα έπρεπε εδώ να συμπληρώσουμε αυτό το επιχείρημα με τα σημαντικά προβλήματα που αφορούν στη διάχυση αυτής της γνώσης (ποιος ωφελείται περισσότερο ή λιγότερο) και των διαφορετικών χρήσεων αυτής της γνώσης (π.χ., βιοτεχνολογία, πυρηνική τεχνολογία κ.λπ.).

Η πρόταση του ίδιου του Γκίντενς όσον αφορά στο μέλλον των νεωτερικών κοινωνιών αφορά στη δημιουργία νέων υποδειγμάτων ουτοπικού ρεαλισμού τις βασικές κατευθύνσεις των οποίων σκιαγραφεί εν συντομία σε ένα μικρό κομμάτι του βιβλίου του.¹⁵ Θεωρεί δηλαδή ότι η νεωτερικότητα είναι δυτικό πρόταγμα –άρα αναδύεται και αναφέρεται στις συγκεκριμένες κοινωνικο-ιστορικές συνθήκες της δυτικής ιστορίας τους τελευταίους τρεις περίπου αιώνες–, το οποίο όμως δεν ανήκει πλέον μόνο στις δυτικές χώρες αλλά έχει παγκοσμιοποιηθεί δηλαδή εμφανίζονται σήμερα καινοφανείς μορφές αλληλεξάρτησης (οικονομικής, πολιτικής, πολιτισμικής), νέες δυνατότητες συνεργασίας και επικοινωνίας αλλά και νέοι κίνδυνοι και διακινδυνεύσεις παγκοσμίως. Άρα η όποια «υπέρβαση» της νεωτερικότητας δεν μπορεί πλέον να είναι υπόθεση των δυτικών κρατών αλλά θα έπρεπε να συντονισθεί στο παγκόσμιο επίπεδο – εάν αυτό είναι ποτέ δυνατόν. Συμπληρώνουμε εδώ μόνο, και πέρα από αυτά που γράφει ο Γκίντενς πριν αρκετά χρόνια, ότι σήμε-

14. Αυτό σημαίνει ότι: (α) όσο και αν προσπαθήσουμε δεν μπορούμε να ελέγξουμε πλήρως τη φύση και την κοινωνία –εκτός και αν γίνουμε θεοί· (β) πρέπει σήμερα να μάθουμε να ζούμε με το ρίσκο και να το αναλάβουμε· (γ) όσα προβλήματα θα λύνει η επιστήμη και η τεχνολογία άλλα τόσα θα δημιουργούνται στο μέλλον.

15. Η σύντομη διαπραγμάτευση αυτού του θέματος ξεφεύγει από τους στόχους αυτού του άρθρου. Παρόλα αυτά επισημαίνουμε ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ο Γκίντενς έγραψε μια σειρά από βιβλία και άρθρα επάνω στα θέματα αυτά και θεωρήθηκε από πολλούς ο εκφραστής της σύγχρονης σοσιαλδημοκρατίας και του «νέου» Εργατικού κόμματος. Βλ. *Ο Τρίτος Δρόμος* (μτφρ. Α. Τάκης), Πόλις, 1998.

ρα στις αρχές του 21ου αιώνα διαμορφώνεται μια νέα παγκόσμια πραγματικότητα ενός κόσμου «τρομοκρατημένου» μετά την 11/9/2001, την αμερικανική μονοκρατορία, τις νέες μορφές κοινωνικο-πολιτικής επιτήρησης και ελέγχου, τη νεοφιλελεύθερη αντιπίθεση του διεθνούς κεφαλαίου και την οικονομική κρίση, τους περιφερειακούς πολέμους, τη ραγδαία άνοδο δύο νέων υπερδυνάμεων (Κίνα, Ινδία) αλλά και τους τεράστιους πλέον περιβαλλοντικούς κινδύνους που αγγίζουν όλες τις χώρες και απειλούν το ανθρώπινο είδος συνολικά. Υπ' αυτή την έννοια, θα λέγαμε ότι δεν υπάρχει μόνο συντονισμός μεταξύ κρατών σε διαφορά θέματα και σε διαφορετικά επίπεδα αλλά και διαρκείς διαμάχες/ανταγωνισμοί και σαφείς μορφές κυριαρχίας με όρους πολιτικούς, οικονομικούς, πολιτισμικούς και γεωστρατηγικούς ανάμεσά τους. Για τον Γκίντενς η ριζοσπαστικοποίηση της νεωτερικότητας (ή ύστερη νεωτερικότητα) είναι μια διαδικασία η οποία δεν έχει τελειώσει ακόμη και οι παγκόσμιες ανισότητες πλούτου και ισχύος δημιουργούν τις προϋποθέσεις για νέα πολιτικά και κοινωνικά κινήματα υπέρβασής της. Η αναστοχαστικότητα που χαρακτηρίζει τη νεωτερικότητα δημιουργεί σαφή ρήγματα με την παράδοση στις διαφορετικές κουλτούρες –αλλά, πρέπει να συμπληρώσουμε, και κινήματα αντίστασης και αντίδρασης ως προς αυτή (π.χ., η αντι-νεωτερική φύση όλων των φονταμενταλισμών). Ο Γκίντενς συσχετίζει τις αλλαγές αυτές με τις μεγάλες θεσμικές αλλαγές στις νεωτερικές κοινωνίες, θεωρώντας ότι οι αλλαγές στο μικρο-επίπεδο της καθημερινής δράσης και διαντίδρασης των ατόμων σχετίζονται εγγενώς με αλλαγές στο μακρο-επίπεδο των κοινωνικών και πολιτικών θεσμών και διεργασιών όπως η παγκοσμιοποίηση κ.λπ.: αυτό άλλωστε αποτελεί και τη γενικότερη προσέγγισή του στον κλασικό δυϊσμό δράσης και δομής στην κοινωνιολογική θεωρία. Άρα κάθε αλλαγή στην κοινωνία πρέπει να είναι ένας συνδυασμός μικρο- και μακρο- κοινωνικών διεργασιών και δυνάμεων και το ένα επιδρά και σχετίζεται άμεσα με το άλλο.

Συνολικά θα λέγαμε ότι ο Γκίντενς, τονίζει την ιδιαιτερότητα του νεωτερικού κόσμου και της εμπειρίας του στο βαθμό που ο ρυθμός των ιστορικών αλλαγών έχει επιταχυνθεί ραγδαία: αυτό σημαίνει ότι στις παραδοσιακές κοινωνίες ο χώρος και ο χρόνος ήταν δεσμευμένοι κοινωνικά και οι κοινωνικές πρακτικές θεμελιωμένες σ' αυτούς ενώ στις νεωτερικές κοινωνίες ο χώρος και ο χρόνος είναι κενές έννοιες – υποδοχές για κάθε είδους κοινωνικές πρακτικές και σχέσεις. Εδώ οι συμβολικοί δείκτες (π.χ., χρήμα) επιτρέπουν τη σύναψη κάθε είδους σχέσεων σε παγκόσμιο πλέον επίπεδο και εδώ τα συστήματα γνώσης-αυθεντίας αφορούν στην εξάρτηση όλων μας από τους κάθε είδους ειδήμονες και ειδικούς (τεχνοκρατία). Ο εξορθολογισμός της κοινωνικής πράξης αποτελεί αναγκαίο όρο κάθε όψης της καθημερινότητας στις νεωτερικές κοινωνίες και λίγα πράγματα βασίζονται πλέον στην παράδοση ή την πίστη. Η συλλογή πληροφοριών σε τεράστια κλίμακα επιτρέπει

το σχεδιασμό και την οργάνωση σε μεγάλη κλίμακα (τεχνολογία, κομπιούτερς) ωστόσο αυτός ο σχεδιασμός δεν σημαίνει και πλήρη έλεγχο επάνω στις συνέπειες τους (π.χ., μόλυνση αλλά και κίνδυνοι για τη δημοκρατία). Ο Γκίντενς λοιπόν θεωρεί ότι σήμερα ανοίγονται νέες δυνατότητες ελευθερίας και δυνατότητες επιλογής πέρα από τα όρια των παραδοσιακών σχημάτων και εξουσιών· αυτό όμως σημαίνει ταυτόχρονα ότι οι ατομικές και συλλογικές επιλογές ενέχουν πάντοτε μια σειρά από διακινδυνεύσεις, διακυβεύματα αλλά και ευκαιρίες και δημιουργούν πρακτικά μέσα στην καθημερινή ζωή μια γενικευμένη αίσθηση ανασφάλειας, ρευστότητας και αμφισβήτησης (βλ. μεταμοντερνισμός) με την οποία όμως θα πρέπει να μάθουμε να ζούμε γιατί στις νεωτερικές κοινωνίες δεν έχουμε άλλη επιλογή.¹⁶ Σύμφωνα με την παραπάνω άποψη η αριστερή πολιτική σήμερα αφορά τόσο στην ανάγκη για νέες πολιτικές ζωής (life – politics), δηλαδή πως πρέπει να ζει κανείς την ζωή του σε μια σύγχρονη κοινωνία ρίσκου και μετα-παραδοσιακής τάξης αλλά και τα νέα κοινωνικά κινήματα που διεκδικούν καινούργιους, μεταπαραδοσιακούς τρόπους ζωής και ταυτότητες.

Τελειώνοντας αυτά τα θέματα που σχετίζονται με τις διαφορετικές ιστορικές και θεσμικές όψεις της νεωτερικότητας σύμφωνα με την ανάλυση του Γκίντενς θα πρέπει να παρουσιάσουμε τη συνολική του εικόνα για τη νεωτερικότητα. Η εικόνα που παρουσιάζει εδώ ο Γκίντενς είναι αυτή ενός *τζαγγερνώτ*,¹⁷ το οποίο δεν μπορεί ποτέ να είναι υπό τον πλήρη έλεγχο μας και είναι εγγενώς απρόβλεπτο. Το τεράστιο αυτό όχημα το οποίο έχει κατασκευάσει τους τελευταίους αιώνες η ανθρωπότητα (η νεωτερικότητα) είναι οι οικονομικές, θεσμικές και τεχνολογικές δυνατότητες των νεωτερικών κοινωνιών που δεν έχουν προηγούμενο σε καμία άλλη περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας· σε αυτό το «όχημα» είμαστε όλοι κατασκευαστές, οδηγοί, επιβάτες αλλά και «θύματα» χωρίς κανείς να μπορεί πλέον να το ελέγξει πλήρως. Πλην όμως αυτή η τεράστια κατασκευή του νεωτερικού κόσμου, παρά τις σημαντικές δυνατότητες ελέγχου που έχουμε, ακολουθεί τη δική της απρόβλεπτη πορεία δημιουργώ-

16. Θα μπορούσαμε εδώ να σχολιάσουμε ότι, παρόλα αυτά, σε ένα κόσμο ρευστότητας και αβεβαιότητας η σιγουριά των παραδοσιακών σημείων αναφοράς και οι «παλιές» απαντήσεις σε σύγχρονα προβλήματα είναι δελεαστικά για εκατομμύρια ανθρώπους όπως δείχνει η άνοδος των κάθε λογής θρησκευτικών, κοινωνικών και πολιτικών φονταμενταλισμών. Η ιδεολογική «αυταπάτη» τους είναι ακριβώς ότι με τις απαντήσεις π.χ., του 19ου αιώνα μπορεί να αντιμετωπίσει τα κοινωνικά - οικονομικά - πολιτικά δεδομένα του 21ου.

17. Η λέξη προέρχεται από ινδική λέξη (Jagannath) και αφορά σε ένα είδωλο του ινδουιστικού θεού Κρίσνα το οποίο περιφέρεται σε θρησκευτικές τελετουργίες επάνω σε ένα τεράστιο άρμα κάτω από το οποίο οι πιστοί του έπεφταν για να συνθλιβούν. «Το τζαγγερνώτ συντρίβει όσους αντιστέκονται και παρότι κάποιες φορές φαίνεται να ακολουθεί σταθερή πορεία υπάρχουν στιγμές που αλλάζει πορεία αλλοπρόσαλλα προς κατευθύνσεις τις οποίες δεν μπορούμε να προβλέψουμε» (Γκίντενς, 2001: 170).

ντας νέες ευκαιρίες αλλά και νέες διακινδυνεύσεις και με κίνδυνο πλέον να συνθλίψει τους ίδιους τους κατασκευαστές της (π.χ., οικολογική καταστροφή).

3. Νεωτερικότητα, ταυτότητα οικειότητα

Στις παραδοσιακές κοινωνίες οι πράξεις των ατόμων δεν χρειάζεται σε μεγάλο βαθμό να αναλυθούν γιατί το εύρος των επιλογών τους είναι κοινωνικά πεπερασμένο και καθορίζεται από την παράδοση και τις συνήθειες της κάθε κουλτούρας – αλλά και από τη θέση καθενός μέσα στην κοινωνική ιεραρχία. Σε αντίθεση με αυτό στις νεωτερικές κοινωνίες το σημαντικά μεγαλύτερο εύρος των ατομικών επιλογών καθορίζεται μόνο από το πλαίσιο των νόμων – αλλά, εμείς θα προσθέταμε εδώ, και από την κοινωνικο-οικονομική θέση των υποκειμένων. Πάντως στις νεωτερικές κοινωνίες αποτελεί μια διαρκώς ανοικτή ερώτηση το πως να συμπεριφέρεται (γενικότερα διάγει το βίο του και τι επιλογές να κάνει) κάποιος και αποτελεί θέμα γύρω από το οποίο θα πρέπει διαρκώς να παίρνουμε αποφάσεις και κάνουμε επιλογές· και κάθε απόφαση όπως ξέρουμε ενέχει ένα ρίσκο αλλιώς αποτελεί απλώς την εκτέλεση ενός προγράμματος και όχι *πραγματική* απόφαση. Άρα και εδώ βρισκόμαστε στο χώρο της αναστοχαστικότητας που είναι συνυφασμένη όχι μόνο με τη γνώση αλλά και με την καθημερινή πράξη των ανθρώπων στις νεωτερικές κοινωνίες. Αυτό σημαίνει ότι στις νεωτερικότητα οι άνθρωποι πρέπει αναγκαστικά να επιλέξουν τρόπους ζωής (αλλά και να αναστοχάζονται διαρκώς επάνω στις συνέπειες των επιλογών τους) παρότι οι επιλογές αυτές δεν μπορεί να είναι απεριόριστες· οι επιλογές αυτές αφορούν όχι μόνο καριέρες και κατανάλωση αλλά και συμπεριφορές, συνήθειες και πιστεύω, γούστα, σχέσεις και life-styles. Αυτό επίσης σημαίνει ότι μέσω των επιλογών αυτών όλοι «σκηνοθετούμε» την ύπαρξή μας και γράφουμε το «σενάριο» της ζωής μας (τη *βιο-γραφία* μας) κατασκευάζουμε δηλαδή την ίδια την ταυτότητα μας. Στις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας τα υποκείμενα απομακρύνονται από μορφές ζωής που τους δίνουν τη δυνατότητα ορθολογικού υπολογισμού των κινδύνων μέσα από σταθερές κοινωνικές ταυτότητες και εκτίθενται σε νέες αβεβαιότητες· ωστόσο οι αβεβαιότητες δεν είναι μόνο ρίσκο (με την αρνητική έννοια) αλλά παραγωγικές νέων τρόπων ζωής, ταυτοτήτων, σχέσεων και αντιλήψεων. Καλούνται λοιπόν να κατασκευάσουν τις ταυτότητες/βιογραφίες τους μέσα από διασκορπισμένα, ασύνδετα και αντιφατικά κομμάτια αλλά και ρίσκα και επιλογές τις οποίες πρέπει να αναλάβουν καθημερινά. Η ενοποίηση αυτή της ατομικής ταυτότητας είναι ασταθής, τοπική και υπό αίρεση και δεν αφορά πια στις κεντρικές επιλογές ενός κοινωνικού περιβάλλοντος, τάξης ή ομάδας που επιβάλλεται απαρέγκλιτα επάνω στα επιμέρους άτομα αλλά στις ίδιες τις ατομικές επιλογές· θα προ-

σθέταμε όμως ότι αυτές οι επιλογές είναι ήδη διαμορφωμένες (σύστημα κοινωνικοποίησης) αλλά και περιορισμένες κοινωνικά, πολιτισμικά και οικονομικά και επηρεασμένες από τα κοινωνικά πρότυπα (π.χ. ΜΜΕ).

Εάν η ταυτότητα του εαυτού στις μοντέρνες κοινωνίες «κατασκευάζεται» και δεν κληρονομείται –παρότι υποθέτουμε ότι ο Γκίντενς δεν θα αρνούταν ότι διαμορφώνεται στις γενικές γραμμές της από το σύστημα κοινωνικοποίησης– και δεν είναι δεδομένη όπως στις παραδοσιακές κοινωνίες, τότε αυτή αποτελεί το κατεξοχήν αναστοχαστικό εγχείρημα (reflexive project) επάνω στο οποίο εργαζόμαστε διαρκώς για ολόκληρη τη ζωή μας κατασκευάζοντας¹⁸ και ανακατασκευάζοντας τις βιογραφικές μας αφηγήσεις (ποιοι είμαστε, που πάμε και πώς φτάσαμε εδώ που είμαστε). Άρα η ταυτότητα του εαυτού μας δεν είναι πλέον στις νεωτερικές κοινωνίες μια σταθερή και δεδομένη κατάσταση, χαρακτηριστικά ή γνωρίσματα του εαυτού αλλά αφορά στην αναστοχαστική αυτο-κατανόηση του υποκειμένου και της βιογραφίας του. Αποτελεί μια σχετικά σταθερή αφήγηση που αφορά στη συνέχεια του εαυτού στο χρόνο εξηγώντας το παρόν μέσω του παρελθόντος μας και προσανατολιζόμενοι προς το μέλλον. Είναι δηλαδή αφηγήσεις του βίου μας τις οποίες μπορούμε εύκολα να εκθέσουμε στους άλλους ως βασική διαδικασία αυτο-κατανόησης αλλά και αυτο-αποκάλυψης και αυτο-ερμηνείας μας.¹⁹ Θα πρέπει ωστόσο να προσθέσουμε σε όλα αυτά ότι, σε τελευταία ανάλυση, και από τη μεριά μιας κοινωνιολογικής προοπτικής τα «υλικά» από τα οποία κατασκευάζονται οι προσωπικές βιογραφίες δεν αποτελούν απλώς ζήτημα προσωπικής επιλογής αλλά είναι κοινωνικά καθορισμένα και διυποκειμενικά μοιρασμένα (intersubjectively shared).²⁰ Εμείς θα επιθυμούσαμε να επιμείνουμε περισσότερο από τον Γκίντενς στο ότι τα «υλικά» από τα οποία κατασκευάζονται αυτές οι ταυτότητες «κληρονομούνται» και καθορίζονται τόσο από τις κυρίαρχες αναπαρα-

18. Εδώ σίγουρα υπάρχουν επιστημολογικές επιρροές στις σύγχρονες θεωρίες της κατασκευής (κοινωνικός κονστρουξιονισμός –social constructionism–) στο βαθμό που η ταυτότητα δεν θεωρείται φυσική και δεδομένη αλλά μια κατασκευή του υποκειμένου. Για την επιστημολογία του κονστρουξιονισμού βλ. ΜΑΥΡΙΔΗΣ Ηρακλής, «Για την Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας: Μετα-Φαινομενολογικές Προοπτικές του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού»: *Επιστήμη και Κοινωνία*, τ. 15, Φθινόπωρο-Χειμώνας 2005.

19. Ο Γκίντενς θεωρεί ότι μια από τις βασικές συνιστώσες της ανάδυσης αυτής της βιογραφικής αφήγησης είναι η εμφάνιση της ιδέας της ρομαντικής αγάπης κατά την εποχή του ρομαντισμού στο τέλος του 18ου αιώνα – όπως αυτή συνδέεται και με την ανάδυση της νουβέλας ως λογοτεχνικού είδους.

20. Άρα καμία εμπειρία δεν είναι τόσο μοναδική και ατομική ώστε να αποτελεί μια εντελώς ξεχωριστή περίπτωση αλλά μοναδική είναι η συγκεκριμένη ανάμιξη τους στη βιογραφία του κάθε υποκειμένου· η κοινότητα των ανθρώπινων εμπειριών άλλωστε αποτελεί και προϋπόθεση της επιστημονικής κατανόησής τους. Υπάρχει ωστόσο εδώ η υποψία ότι η προσέγγιση του Γκίντενς είναι υπερβολικά βολонταριστική και ότι δεν λαμβάνει σοβαρά υπόψη της τους κοινωνικο-οικονομικούς περιορισμούς των επιλογών αυτών.

στάσε
ταξική
κάθε ο
τρόπο
εθνικέ
απλήχ

Συ

ταυτό

σο για

μεγάλ

το βασ

ντες

περιο

των άλ

βιογρα

διάδρο

νταστ

εξωτε

γύρω

πολλα

σει κά

καθημ

μικού

τολες)

φοράς

νατότι

δεν υπ

δεύου

δεν μπ

γνωρίζ

μπορεί

ταστα

ταπαρ

21. Ε

για τους

ωνικο-

κό κόστ

22. Ο

λογές ζα

τανάλω

γούστου

στάσεις, από το σύστημα κοινωνικοποίησης (σχολείο) και από την κοινωνικοταξική θέση κάθε ατόμου. Άρα τα υλικά είναι συλλογικά καθορισμένα αλλά το κάθε άτομο τα «αναμιγνύει» στη βιογραφία του με ιδιαίτερο και διαφορετικό τρόπο· και να μην ξεχνάμε ότι οι παραδοσιακές συλλογικές ταυτότητες (π.χ., εθνικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές), αν και σε κρίση, έχουν ακόμη μεγάλη απήχηση σε μεγάλα τμήματα των πληθυσμών των νεωτερικών κοινωνιών.

Συνολικά πάντως θα λέγαμε ότι στις νεωτερικές κοινωνίες το ζήτημα της ταυτότητας του εαυτού είναι κάτι το αναπόφευκτο και τίθεται διαρκώς τόσο γιατί οι δεδομένες παραδοσιακές ταυτότητες έχουν αμφισβητηθεί και σε μεγάλο βαθμό χάνει τη δύναμή τους όσο και γιατί ο αναστοχασμός αποτελεί το βασικότερο χαρακτηριστικά των νεωτερικών κοινωνιών συνολικά. Ο Γκίντενς γράφει: «Η ταυτότητα ενός προσώπου δεν μπορεί να βρεθεί στη συμπεριφορά του, ούτε –όσο και εάν αυτό είναι σημαντικό– στις αντιδράσεις των άλλων αλλά στην ικανότητα να συνεχίζει μια συγκεκριμένη αφήγηση. Η βιογραφία του ατόμου, εάν αυτή/ος μπορέσει να διατηρήσει μια κανονική διάδραση με τον εξωτερικό κόσμο, δεν μπορεί να είναι εξ ολοκλήρου φανταστική. Πρέπει συνεχώς να ενσωματώνει γεγονότα που συμβαίνουν στον εξωτερικό κόσμο και να τα ταξινομεί σε μέσα στη συνεχιζόμενη «ιστορία» γύρω από τον εαυτό» (Γκίντενς, 1991: 54, μτφρ. & έμφαση δική μου). Άρα οι πολλαπλοί ρόλοι και οι διαφορετικές επιλογές ζωής που έχει να αντιμετωπίσει κάποιος στις μετα-παραδοσιακές κοινωνίες είναι συστατικό στοιχείο της καθημερινής ζωής και αφορούν όχι μόνο της σημαντικές επιλογές του ατομικού βίου αλλά και σε πολύ καθημερινές (και άρα σε μεγάλο βαθμό κοινότητες) επιλογές για τρόπους ενδυμασίας, φαγητού, διασκέδασης, συμπεριφοράς και τρόπων διαβίωσης.²¹ Οι επιλογές αυτές μας δίνουν σημαντικές δυνατότητες να ελέγχουμε και να κατευθύνουμε τη ζωή μας –με ένα εύρος που δεν υπήρχε σε καμία προηγούμενη ιστορική περίοδο–²² αλλά και μας μπερδεύουν και δημιουργούν ερωτήματα, άγχος και ανασφάλεια. Παρόλα αυτά δεν μπορούμε παρά να τις αναλάβουμε και να μάθουμε να ζούμε με αυτές γνωρίζοντας ότι ο έλεγχος (άρα γνώση) μας επάνω στις επιλογές αυτές δεν μπορεί παρά να είναι πάντοτε περιορισμένος και ατελής στο βαθμό που καταστατικά και πάντοτε ενέχουν ρίσκα. Ούτως ή άλλως οι ταυτότητες στις μεταπαραδοσιακές κοινωνίες δεν μπορεί παρά να αποτελούν εκλεκτικιστικές

21. Είναι βεβαίως δεδομένο ότι οι επιλογές αυτές περιορίζονται, τον περισσότερο καιρό και για τους περισσότερους ανθρώπους, ακόμη και στις νεωτερικές κοινωνίες από παράγοντες κοινωνικο-οικονομικούς και πολιτισμικούς τους οποίους δεν μπορεί εύκολα και χωρίς προσωπικό κόστος να αγνοήσει ή να υπερβεί κάποιος.

22. Ωστόσο τίθεται ένα θέμα εδώ ως προς το εάν οι επιλογές αυτές είναι ουσιαστικές επιλογές ζωής ή ψευδο-επιλογές ασήμαντων πραγμάτων τα οποία «πουλάει» ο γενικευμένος καταναλωτικός τρόπος ζωής από π.χ., απορρυπαντικά μέχρι τη μαζική διαμόρφωση μουσικού γούστου. Άρα εδώ τίθεται το θέμα μιας κριτικής αυτών των επιλογών.

συνθέσεις από διαφορετικά στοιχεία –παραδοσιακά και μη– τα οποία ενσωματώνονται στις βιογραφικές αφηγήσεις των ατόμων. Η αποκάλυψη (ή ανακάλυψη) του εαυτού (π.χ., ψυχανάλυση, ψυχοθεραπείες κ.λπ.) γίνεται βασικό πρόταγμα που σχετίζεται άμεσα με την αναστοχαστικότητα της νεωτερικότητας σε μια ατέρμονη αναζήτηση της ευτυχίας, της υγείας, της καλοπέρασης, της ηρεμίας, της αυτοπραγμάτωσης κ.λπ. μέσω διαφορετικών τεχνών και τεχνικών· αυτή η επικέντρωση στον εαυτό («ποιος πραγματικά είμαι») μπορεί να θεωρηθεί βέβαια και ως συνέπεια της κατάρρευσης της παραδοσιακής κοινότητας στη νεωτερικότητα και της διαρκώς αυξανόμενης εξομίκευσης μέσα σε αυτή. Αλλά και το πεδίο των προσωπικών και ερωτικών σχέσεων μεταβάλλεται σημαντικά στο βαθμό που στις νεωτερικές κοινωνίες οι περισσότεροι αναζητούν ένα ιδιαίτερα σημαντικό για τον εαυτό τους χώρο έκφρασης, αυτοπραγμάτωσης και αμοιβαίας αυτο-αποκάλυψης των συντρόφων τους. Με πιο απλά λόγια, προσδοκούμε από τις προσωπικές μας σχέσεις πολύ περισσότερα και «ουσιαστικά» πράγματα απ' ό,τι τα άτομα στις παραδοσιακές κοινωνίες και γι' αυτό και μας απασχολούν περισσότερο. Συνολικά πάντως για τον Γκίντενς η νεωτερικότητα αφορά και σε ένα μετασχηματισμό της οικειότητας στο βαθμό που η εμπιστοσύνη σε αφηρημένα συστήματα δεν είναι της ίδιας τάξης με αυτήν που προσφέρουν οι καθημερινές προσωπικές σχέσεις εμπιστοσύνης. Εν συντομία, αυτός ο μετασχηματισμός συνεπάγεται πρώτον, την κατασκευή του εαυτού ως αναστοχαστικού προτάγματος, δεύτερον, το διαρκές ενδιαφέρον για αυτοπραγμάτωση και αυτοεκπλήρωση του ατόμου, τρίτον, την αυτο-αποκάλυψη μέσα και μέσω των προσωπικών και ερωτικών σχέσεων²³ και τέταρτον, την εγγενή σχέση ανάμεσα στην παγκοσμιοποίηση και τα τοπικά εντοπιζόμενα συμβάντα της καθημερινής μας ζωής. Στα παραπάνω θα πρέπει να προσθέσουμε και τη σημαντική δύναμη των μέσων μαζικής ενημέρωσης να διαμορφώνουν ταυτότητες και αντιλήψεις για προσωπικές σχέσεις (π.χ., reality shows, εκπομπές κοινωνικού «κουτσομπολιού»). Δηλαδή «να δίνουν απαντήσεις» οι οποίες βασίζονται στις αντιλήψεις των περισσότερο ατόμων (κυρίως αρχαίως πρότυπα) και τις οποίες τα άτομα επανα-οικειοποιούνται μέσω των Μ.Μ.Ε. ως δική τους μορφή γνώσης γύρω από τις καθημερινές τους σχέσεις, δηλαδή ως μορφή αναστοχασμού της ταυτότητας του εαυτού τους. Έχουμε δηλαδή στη διάθεσή μας, μέσα στην καθημερινότητα των νεωτερικών κοινωνιών, ένα πλήθος πληροφοριών γύρω από τις αιτίες και συνέπειες των πράξεών μας (π.χ., εκλαϊκευμένη ψυχολογία) και ταυτόχρονα είναι αδύνατο να υπολογίσουμε επακριβώς αυτές τις συνέπειες (άρα «κατασκευάζουμε» την αβεβαιό-

23. Ειδικά για το θέμα αυτό βλ. και το σημαντικό κείμενο *Η Μεταμόρφωση της Οικειότητας: Σεξουαλικότητα, Αγάπη και Ερωτισμός στις μοντέρνες κοινωνίες* (μτφρ. Α. Καλογιάννης), Πολύτροπον, 2005.

τητα)· παρ
ωνίες, εμπ
οποίων και

4. Εμπιστο

Ο Γκίντενς
κών προσω
κών. Οι ίδι
βαθμό που
μα έννοια
εμπιστοσύ
βαία διαδι
κές ενδιαφ
νουμε ότι ο
αποτελούσ
η, κατά τον
στημα εμπ
νες κοινων
τητα αλλά
χίες των α
παρά να εκ
χρονες σχέ
στις προμο
κοινωνικές
και καθορί
σο για την
κών αποτε
σύνης των
αφορά το φ
ταστάσεις
ρινές κοινω

24. Θα μπ
το ρίσκο εί
μα λογική υπ
να φέρει συγ
κάποιος απρο
στούν προσο
λων π.χ., η μόλ
κπή ούτε θεω
τελεί κίνδυνο

τητα): παράλληλα κινδύνους δημιουργεί και η, αναγκαία στις μοντέρνες κοινωνίες, εμπιστοσύνη μας στη γνώση των ειδικών κάθε είδους, μεταξύ των οποίων και οι ειδικοί των ανθρώπινων σχέσεων και της ψυχικής υγείας.

4. Εμπιστοσύνη, κίνδυνος, ρίσκο

Ο Γκίντενς υποστηρίζει ότι υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ προνεωτερικών προσωποποιημένων συστημάτων εμπιστοσύνης και απρόσωπων νεωτερικών. Οι ίδιες οι σχέσεις φιλίας και έρωτα αλλάζουν στον μοντέρνο κόσμο στο βαθμό που δεν θεμελιώνονται πλέον σε παραδοσιακούς κώδικες τιμής αλλά σε μια έννοια αμοιβαίας αυθεντικότητας. Όσον αφορά τις προσωπικές σχέσεις η εμπιστοσύνη δεν είναι πλέον δεδομένη αλλά πρέπει να *αναπτυχθεί ως αμοιβαία διαδικασία* αυτο-αποκάλυψης των ατόμων –εξ ου και το σύγχρονο διαρκές ενδιαφέρον για τις κάθε είδους «σχέσεις» (και ειδικά τις ερωτικές). Σημειώνουμε ότι στις προ-νεωτερικές κοινωνίες η θρησκεία (αλλά και η οικογένεια) αποτελούσε ένα βασικό μέσο οργάνωσης των σχέσεων εμπιστοσύνης, δηλαδή η, κατά τον Φρόιντ, πίστη σε μια ανώτερη γονεϊκή εξουσία. Η θρησκεία ως σύστημα εμπιστοσύνης συνεχίζει να υπάρχει και στις μοντέρνες εκκοσμικευμένες κοινωνίες παρότι ουσιαστικά αντιφάσκει με τη μοντέρνα αναστοχαστικότητα αλλά δεν εξαφανίζεται γιατί απαντάει σε βαθύτερες υπαρξιακές ανησυχίες των ατόμων· παρόλα αυτά τα θρησκευτικά φαινόμενα σήμερα δεν μπορεί παρά να εκφράζονται μέσα στο πλαίσιο του αναστοχασμού που διέπει τις σύγχρονες σχέσεις. Η παράδοση –που είναι συνδεδεμένη εγγενώς με τη θρησκεία– στις προμοντέρνες κουλτούρες αναφέρεται στους τρόπους με τους οποίους οι κοινωνικές πρακτικές και πεποιθήσεις οργάνωνται στο χρόνο και το χώρο και καθορίζονται από τη *λογική της επανάληψης* (εδώ το παρελθόν είναι μέσο για την οργάνωση του μέλλοντος) του ίδιου μέσω τελετουργικών πρακτικών· αποτελεί δηλαδή βασικό μηχανισμό οντολογικής ασφάλειας και εμπιστοσύνης των ατόμων. Στις κοινωνίες αυτές η διακινδύνευση σε μεγάλο βαθμό αφορά το φυσικό περιβάλλον και τους κινδύνους του –αλλά και διάφορες καταστάσεις ανθρώπινης βίας– που εμφανίζονται ως «θέλημα Θεού». Στις σημερινές κοινωνίες αντίθετα η διακινδύνευση (ρίσκο)²⁴ αφορά κυρίως στις προο-

24. Θα μπορούσαμε να κάνουμε μια διάκριση μεταξύ ρίσκου και κινδύνου με τον εξής τρόπο: το ρίσκο είναι κάτι που το αναλαμβάνει κάποιος αυτοβούλως –παίρνω ένα ρίσκο π.χ., καπνίζω– με μια λογική υπολογισμού και προσδοκίας των πιθανών συνεπειών, θετικών και αρνητικών· μπορεί να φέρει συγκεκριμένες ζημιές αλλά και συγκεκριμένα οφέλη. Στους κινδύνους ωστόσο εκτίθεται κάποιος απροσδόκητα, απρόσμενα και αθέλητα –με αυτή την έννοια τους υφίσταται και δεν συνιστούν προσωπικές επιλογές αλλά μια απειλή ή αίσθηση απειλής που προκύπτει από τη δράση άλλων π.χ., η μόλυνση στις πόλεις. Πάντως η καθαρή διάκριση μεταξύ των δύο δεν είναι πάντοτε εφικτή ούτε θεωρητικά ούτε πρακτικά, π.χ., αυτό που για κάποιον είναι ρίσκο για κάποιον άλλο αποτελεί κίνδυνο (π.χ., κάπνισμα).

πτικές μιας μεγάλης κλίμακας οικολογικής κρίσης ή ενός πυρηνικού πολέμου· είναι απόρροια της κοινωνικά οργανωμένης γνώσης διαμεσολαβημένης από το βιομηχανισμό και αποτελεί ένα νέο τύπο διακινδύνευσης που αφορά στη μοντέρνα ζωή. Συνάμα οι απειλές αυτές δημιουργούν κινδύνους για ολόκληρο τον πλανήτη που δεν υπήρχαν σε οποιαδήποτε προηγούμενη κοινωνία και ιστορική περίοδο. Άρα στις νεωτερικές κοινωνίες η *εκκοσμικευμένη διακινδύνευση* αφορά την προερχόμενη από τον άνθρωπο δραστηριότητα –ένα κοινωνικά διαμορφωμένο «πεπρωμένο»– και όχι τη φύση, θεϊκές δυνάμεις ή πνεύματα. Η αναγνώριση της εκκοσμικευμένης διακινδύνευσης και των κινδύνων που δημιουργεί η μοντέρνα ζωή σε παγκόσμιο πλέον επίπεδο αποτελεί συστατικό στοιχείο της ύστερης νεωτερικότητας.

Συνεπώς η εμπιστοσύνη στις σύγχρονες κοινωνίες ορίζεται από τον Γκίντενς ως εξής: «Εμπιστοσύνη σε αφηρημένα συστήματα είναι η κατάσταση της χωρο-χρονικής αποστασιοποίησης και των εκτεταμένων περιοχών ασφάλειας στην καθημερινή ζωή που προσφέρουν οι μοντέρνοι θεσμοί σε σύγκριση με τον παραδοσιακό κόσμο» (Γκίντενς, 1991: 140, έμφαση δική μου).²⁵ Οι νέες μορφές διακινδύνευσης αφορούν στην τεράστια πρόοδο της ανθρωπίνης γνώσης και των εφαρμογών της (τεχνολογία, βιομηχανία) μέσω του μετασηματισμού της φύσης, παρότι είναι γεγονός ότι έχουμε κατακτήσει ένα επίπεδο ασφάλειας και ελέγχου που δεν είχε καμία προηγούμενη ιστορική κατάσταση. Στην πορεία όμως η ίδια η διαρκής απαρίθμηση των πιθανών κινδύνων (π.χ., από τα Μ.Μ.Ε.) γίνεται μια διαδικασία κοινότοπη που οδηγεί πολλές φορές στην απάθεια· οι άνθρωποι στη νεωτερικότητα ουσιαστικά μαθαίνουν να συμβιβάζονται με μεγάλης έκτασης και έντασης κινδύνους που ξεφεύγουν από τον έλεγχο των ατόμων αλλά και των μεγάλων οργανώσεων και θεσμών. Το αποτέλεσμα είναι ότι αυτό δημιουργεί στην καρδιά ενός (φαινομενικά) ορθολογικά οργανωμένου κόσμου την αίσθηση ενός ανορθολογικού «πεπρωμένου» το οποίο ξεφεύγει από κάθε ανθρώπινο έλεγχο (άρα και η μεταφορά με το τζαγγερνώτ όπως παραπάνω) και μιας παθητικότητας ότι τα πράγματα θα πάρουν από μόνα τους το δρόμο τους· ωστόσο είναι γεγονός ότι τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες έχουν διαφορετικές στρατηγικές διαχείρισης και αποδοχής αυτών των κινδύνων.²⁶

25. Θα πρέπει να επισημάνουμε εδώ το πόσο επηρεασμένος είναι όσον αφορά σε όλα τα παραπάνω επιχειρήματα ο Γκίντενς στην προσέγγισή του από το έργο του σημαντικού γερμανού κοινωνιολόγου Ούλριχ Μπεκ (Ulrich Beck) ο οποίος ήταν ο πρώτος που εισήγαγε την προβληματική του κινδύνου και του ρίσκου στην κοινωνική θεωρία. Το θέμα του κινδύνου και της διακινδύνευσης κατέχει κεντρική σημασία στο επιχείρημα του Γκίντενς για την νεωτερικότητα και σημειώνουμε ότι μαζί έχουν επιμεληθεί και το ενδιαφέρον βιβλίο BECK, Ulrich & GIDDENS, Anthony & LASH, Scott (1994) *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge: Polity Press.

26. Εδώ το ρίσκο δεν είναι μόνο μια έννοια αρνητική, μια μελλοντική απειλή αλλά και ένα

Το κοινωνιολογικό επιχείρημα λοιπόν του Γκίντενς είναι ότι οι μοντέρνοι θεσμοί είναι συνυφασμένοι τόσο με νέες μορφές διακινδύνευσης όσο και με την εμπιστοσύνη σε αφηρημένα συστήματα γιατί οι μη-ειδικοί (άρα όλοι εμείς, στο βαθμό που κανένας δεν μπορεί να κατέχει όλη την ανθρώπινη γνώση) είμαστε υποχρεωμένοι να εμπιστευόμαστε χιλιάδες ειδικευμένα συστήματα γύρω μας: άλλωστε είναι και ο μόνος τρόπος για να ζησει κάποιος στις νεωτερικές κοινωνίες και δεν υπάρχει άλλος.²⁷ Ο Γκίντενς επισημαίνει ότι οι αντιπρόσωποι των συστημάτων εμπιστοσύνης (ειδικοί κάθε είδους) πρέπει να αποδεικνύουν διαρκώς την αξιοπιστία τους μέσω της συμπεριφοράς τους και η παραγωγή της φερεγγυότητας μέσω τελετουργιών (συμπεριφορά, λόγος, ένδυση κ.λπ.) είναι χαρακτηριστική των απρόσωπων σχέσεων εμπιστοσύνης που χαρακτηρίζουν τα ειδικευμένα συστήματα στη νεωτερικότητα.²⁸ Γενικότερα πάντως η νεωτερική επιστημονική γνώση δεν οικοδομείται επάνω στην ασφάλεια και τη βεβαιότητα –την οποία όμως σε κάποιο βαθμό παράγει– αλλά αντίθετα στην κριτική και στην αμφιβολία (όπως π.χ., ισχυρίζεται και ο Καρλ Πόππερ) – άρα η επιστήμη δεν πρέπει να ελπίζει ότι θα εξαλείψει ποτέ την αβεβαιότητα και το ρίσκο και αυτό δεν πρέπει να θεωρείται ως αδυναμία της. Και βέβαια πρέπει να συμπληρώσουμε ότι εάν κάποιος δεν έπαιρναν επιστημονικά ρίσκα σε σχέση με προηγούμενες βεβαιότητες (της φύσης, της ιατρικής, της κοινωνικής επιστήμης κ.λπ.) και δεν αμφισβητούσαν τις παραδεδεγμένες «αλήθειες» για τη φύση, τον άνθρωπο και την κοινωνία δεν θα είχαμε ξεφύγει από το επιστημονικό πλαίσιο του μεσαίωνα: δηλαδή κάθε νεωτερική προσπάθεια επιστημονικής ερμηνείας της φύσης ή της κοινωνίας ενέχει ένα ρίσκο. Παράλληλα οι μορφές διδασκαλίας της επιστήμης στα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα είναι καθοριστικές για τη δημιουργία σεβασμού και εμπιστοσύνης προς απρόσωπα συστήματα και την εξειδικευμένη γνώση η οποία, σε τελευταία ανάλυση, βασίζεται στην άγνοια των περισσότερων για αυτά. Όμως αυτό δημιουργεί παράλληλα και επιφυλάξεις, φόβους, ανορθολογικές συμπεριφορές και νέες μορφές μυστικισμού και σκοταδισμού στις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας.

Η ουσία της παραπάνω συζήτησης για τον Γκίντενς είναι ότι ζούμε πλέον στις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας σε ένα κόσμο όπου εκτός από τις

διακίβευμα, μια ευκαιρία και μια δυνατότητα: με άλλα λόγια ανοίγει ένα μέλλον που μπορεί να πάρει πολλές μορφές και άρα είναι στην ουσία παραγωγικό.

27. Υπό μια πιο κλασική κοινωνιολογική προσέγγιση θα λέγαμε ότι ο υψηλότερος καταμερισμός της εργασίας και της γνώσης στις σύγχρονες κοινωνίες δεν επιτρέπει σε κανένα άτομο ή ομάδα να επιβιώσει μόνος του, άρα οι ζωές και οι τύχες των ανθρώπων είναι αλληλένδετες και αλληλοεξαρτώμενες σε παγκόσμιο πλέον επίπεδο.

28. Υπάρχουν εδώ και σε άλλα σημεία πολλές αναφορές στο Γκίντενς στις μικροκοινωνιολογικές προσεγγίσεις και είναι φανερά επηρεασμένος από το έργο σημαντικών θεωρητικών όπως ο Έρβιν Γκρόμαν, αλλά και την παράδοση της φαινομενολογικής κοινωνιολογίας.

ακούσιες συνέπειες των κοινωνικών πρακτικών γενικά που υπήρχαν σε όλες τις κοινωνίες, νέες μορφές διακινδύνευσης και κίνδυνοι εμφανίζονται μέσα από την ίδια την πρόοδο της ανθρώπινης γνώσης και των εφαρμογών της. Παρά τον εξορθολογισμό των κοινωνιών της ύστερης νεωτερικότητας οι κίνδυνοι σήμερα γενικεύονται, διαχέονται και παγκοσμιοποιούνται –άρα ξεφεύγουν από τους παλαιούς θεσμούς και διαδικασίες ελέγχου. Όλοι πια είναι υποκείμενοι στις νέες αβεβαιότητες και ρίσκα στο βαθμό που οι παραδοσιακές ταυτότητες και κοινωνικές εντάξεις τους δεν λειτουργούν πλέον ως φίλτρα προστασίας και αντιμετώπισης της συνθετότητας των κινδύνων· νέες μορφές εμπιστοσύνης και οικειότητας αναζητούνται. Η ίδια η γνώση μας δίνει μεγάλες δυνατότητες υπολογισμού και ελέγχου της σχέσης οφέλους και διακινδύνευσης αλλά δεν θα μπορέσει ποτέ ούτε να εξαλείψει το απρόβλεπτο στοιχείο, ούτε τον ανθρώπινο παράγοντα (λάθος χειρισμός –σφάλματα σχεδιασμού της τεχνολογίας) ούτε νέες και μη-αναμενόμενες συνέπειες που μπορεί να εμφανιστούν στο μέλλον· άρα το μέλλον θα παραμένει ανοικτό, ενδιαφέρον και επικίνδυνο. Εδώ πάλι εμφανίζεται το τζαγγερνώτ, δηλαδή η τεράστια απρόσωπη μηχανή της νεωτερικότητας την οποία δημιούργησε μεν η ανθρωπότητα ιστορικά αλλά αδυνατεί (παρά τα μεγάλα όντως επιτεύγματά του) τόσο να ελέγξει πλήρως όσο και να προβλέψει το μέλλον της. Άλλωστε και η τεράστια παραγωγή νέας γνώσης μας δίνει νέες απρόβλεπτες δυνατότητες ελέγχου και παρέμβασης στη φύση (π.χ., βιοτεχνολογία) αλλά ανοίγει και νέα απρόβλεπτα προβλήματα για το μέλλον· στην ουσία του λοιπόν το σύστημα αποκλείεται να είναι ποτέ απόλυτα σταθερό όχι μόνο γιατί είναι εγγενώς ιστορικό αλλά γιατί και οι επιστημονικοί τρόποι με τους οποίους το κατανοούμε αλλάζουν διαρκώς, μεταβάλλοντας όμως με τη σειρά τους το ίδιο το σύστημα. Παράλληλα η μηχανή αυτή πλέον αφορά σε ολόκληρο των πλανήτη ως προς τη συλλογική μοίρα της ανθρωπότητας στο μέλλον τονίζοντας όμως ότι τεράστιες και απρόβλεπτες δυνατότητες, ρίσκα και ευκαιρίες παρουσιάζονται μέσω της ανάπτυξης της γνώσης για το ανθρώπινο μέλλον. Έτσι για τον Γκίντενς στην ύστερη νεωτερικότητα ολόκληρη η ανθρωπότητα βρίσκεται στο ίδιο καράβι και άρα είναι πλέον αδύνατο για οποιοδήποτε επιμέρους άτομο ή ομάδα να διαχωρίσει το μέλλον της από των υπολοίπων· η συλλογική μας ελπίδα –αλλά και ρίσκο– είναι να μην το κάνουμε να βουλιάξει γιατί θα μας παρασύρει όλους μαζί του (π.χ., οικολογική κατάρρευση). Άρα η νεωτερικότητα αποτελεί την ίδια στιγμή μια διακινδύνευση, μια ευκαιρία, μια πρόκληση, μια υπόσχεση και μια δυνατότητα για το μέλλον των ανθρώπινων κοινωνιών.

Όμως, και πέρα από την ενδιαφέρουσα ανάλυση του Άντονι Γκίντενς, θα θέλαμε να επισημάνουμε την αδηφάγο όρεξη του καπιταλισμού ως αποκλειστικού πλέον μοντέλου οργάνωσης όλων των κοινωνικο-οικονομικών σχέσεων που παράγει τεράστιες ανισότητες σε πλανητικό επίπεδο και είναι διατεθειμένος να θυσιάσει τους συλλογικούς όρους ζωής (οικονομικούς, πολιτικούς,

οικολογ
Σε τελει
στη νεα
μας. Οι
όροις –λ
βαιη πλ
μεγάλο
χωρών
φέρουσ
μέρους
πουν ή
ματικής
θεωρητι
μια κρι
όταν επ
ισότητα
νεται σε
ρικών κ
κισμό –
αλλά δε
πλευρά
όρους τι

Βιβλιογ

- GIDDENS,
writ
Pre
GIDDENS,
inte
GIDDENS,
GIDDENS,
Con
GIDDENS,
Pow
GIDDENS,
Hut
GIDDENS,
GIDDENS,
Stru
GIDDENS,
The

οικολογικούς) των σύγχρονων κοινωνιών στο βωμό του ατομικού κέρδους. Σε τελευταία ανάλυση, η τεράστια ανάπτυξη της γνώσης και της τεχνολογίας στη νεωτερικότητα δεν διανέμεται εξίσου στους πληθυσμούς του πλανήτη μας. Οι τύχες του πλανήτη μας δεν βρίσκονται στα χέρια όλων μας επι ίσοις όροις –λόγω των τεράστιων ανισοτήτων εξουσίας και πλούτου– και η (αβέβαιη πλέον) ευημερία των νεωτερικών κοινωνιών της δύσης στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην εκμετάλλευση –με διάφορες μορφές– των φτωχότερων χωρών και πληθυσμών. Εν ολίγοις πιστεύουμε ότι στην οξυδερκή και ενδιαφέρουσα ανάλυση του Γκίντενς για τη νεωτερικότητα υπάρχουν κάποιες επιμέρους κριτικές (π.χ., στοιχεία βολονταρισμού) και αρκετά στοιχεία που λείπουν ή αντιμετωπίζονται εν συντομία κερδίζοντας έτσι σε εύρος προβληματικής (ως προσπάθεια μεγάλης θεωρητικής σύνθεσης) αλλά χάνοντας σε θεωρητικός βάθος: πάντως θεωρούμε ότι συνολικά λείπει μια κριτική ματιά, μια *κριτική της νεωτερικότητας*, η οποία δεν είναι κατ' ανάγκη δογματική όταν επιχειρεί να συνδέσει την ανάλυση με αιτήματα όπως η δικαιοσύνη, η ισότητα και η ελευθερία. Αποσυνδεδεμένη από τις αξίες αυτές η ανάλυση γίνεται σε αρκετά σημεία μια τεχνική-«κοινωνιολογική» διάγνωση των νεωτερικών κοινωνιών η οποία περιέργως προσεγγίζει, έστω και έμμεσα, το θετικισμό –ο Γκίντενς φαίνεται να ανησυχεί για τις τύχες του νεωτερικού κόσμου αλλά δεν του ασκεί κριτική– παραλείποντας να δείξει και τη «σκοτεινή» πλευρά της ιστορικής ανάπτυξης των νεωτερικών κοινωνιών μέσα από τους όρους της σημερινής τους κρίσης.

Βιβλιογραφία

- GIDDENS, Anthony (1971), *Capitalism and Modern Social Theory. An Analysis of the writings of Marx, Durkheim and Max Weber*, Cambridge: Cambridge University Press.
- GIDDENS, Anthony (1976), *New Rules of Sociological Method: a Positive Critique of interpretative Sociologies*, London: Hutchinson.
- GIDDENS, Anthony (1977), *Studies in Social and Political Theory*, London: Hutchinson.
- GIDDENS, Anthony (1979), *Central problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, London: Macmillan.
- GIDDENS, Anthony (1981), *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Vol. 1. Power, Property and the State*, London: Macmillan.
- GIDDENS, Anthony (1981), *The Class Structure of the Advanced Societies*, London: Hutchinson.
- GIDDENS, Anthony (1982), *Profiles and Critiques in Social Theory*, London: Macmillan.
- GIDDENS, Anthony (1984), *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (1985), *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Vol. 2. The Nation State and Violence*, Cambridge: Polity Press.

- GIDDENS, Anthony (1986), *Durkheim*, London: Fontana Modern Masters.
- GIDDENS, Anthony (1990), *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press – *Οι Συνέπειες της Νεωτερικότητας* (μτφρ. Γ. Μερτίκας), Κριτική, 2001.
- GIDDENS, Anthony (1991), *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (1992), *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*, Cambridge: Polity Press – *Η Μεταμόρφωση της Οικειότητας: Σεξουαλικότητα, Αγάπη και ερωτισμός στις μοντέρνες κοινωνίες*, (μτφρ. Α. Καλογιάννης), Πολύτροπον, 2005.
- GIDDENS, Anthony, BECK, Ulrich & LASH, Scott (1994), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony, «Living in a Post-Traditional Society», στο GIDDENS, Anthony, BECK, Ulrich & LASH, Scott (1994) *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge: Polity Press, σσ. 56-109.
- GIDDENS, Anthony (1994), *Beyond Left and Right – the Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity Press – *Πέραν της αριστεράς και της δεξιάς Το μέλλον της ριζοσπαστικής πολιτικής* (μτφρ. Σ. Ροζάνης), Πόλις, 1999.
- GIDDENS, Anthony (1995), *Politics, Sociology and Social Theory: Encounters with Classical and Contemporary Social Thought*, Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (1996), *In Defence of Sociology*, Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (1996), *Durkheim on Politics and the State*, Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (1998), *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*, Cambridge: Polity Press – *Ο Τρίτος Δρόμος* (μτφρ. Α. Τάκης), Πόλις, 1998.
- HUTTON, Will & GIDDENS, Anthony (Eds.) (2000), *On The Edge. Living with Global Capitalism*, London: Vintage.
- GIDDENS, Anthony (2000), *The Third Way and Its Critics*, Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, Anthony (1999), *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*, London Profile. - *Ο Κόσμος των Ραγδαίων Αλλαγών: Πώς επιδρά η Παγκοσμιοποίηση στη ζωή μας* (μτφρ. Κ. Γεώργιας), Μεταίχμιο, 2002.
- GIDDENS, Anthony (2001), *Sociology*, Cambridge: Polity Press – *Κοινωνιολογία* (μτφρ. Δ. Τσαούσης), Gutenberg, 2002.
- GIDDENS, Anthony & PIERSON, Christopher (1999), *Conversations with Anthony Giddens*, Stanford University Press.
- BRYANT, Christopher & JARY, David (2001), *The Contemporary Giddens: Social Theory in a Globalizing Age*, Palgrave Macmillan.
- CRAIB, Ian (1992), *Anthony Giddens*, London, Routledge.
- GAUNTLETT, David (2002), *Media, Gender and Identity*, Routledge.
- HELD, David & THOMPSON, John (1989), *Social Theory of Modern Societies: Anthony Giddens and his Critics*, Cambridge University Press.
- MESTROVIC, Stjepan (1998), *Anthony Giddens: The Last Modernist*, New York: Routledge.
- RITZER, George (ed.) (2003), *The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists*, Blackwell Publishing.
- TUCKER Jr. Kenneth (1998), *Anthony Giddens and Modern Social Theory*, London: Sage Publications.

Ι. Η υπέρ
της νεο

Μια τυπ
βασίζεται
μιστικές θ
μικής δρά
στο άτομο
νίας. Θεω
και η κοι
προσεγγί
ρηση που
κοινωνικέ
μα τέτοια
με κάποιο
είναι προ
ταξίας (ο
αίωνα.

Ο άλλο
μικές θεω
δράση και
που οι θεο

1. Η υπο
τη θεωρητικ